

**TÁRSADALOMPOLITIKAI
ÉS
GAZDASÁGERKÖLCSI
IGAZSÁGOK**

EPILOGUS
A „SZOCIÁLIS IGAZSÁGOK FELÉ. SZOCIÁLIS BEEYIÁMUM”
CÍMŰ MUNKÁHOZ

IRTA
FÖLDES BÉLA

BUDAPEST, 1936.
KIADJA A MAGYAR TÁRSADALOMPOLITIKAI TÁRSASÁG

1936
SYLVESTER IRODALMI ÉS NYOMDAI INTÉZET R. T.
BUDAPEST

Társadalompolitikai és gazdaságerkölcsei igazságok.

Epilógus

a „Szociális igazság felé. Szociális Breviárium” című munkához.

Írta:

Földes Béla.

Tartalom: 1. In memóriám Thüenen. 2. Szociális nevelés, 3. Szociális felelősségérzet. 4. A szociális szervezkedés. 5. A két enciklika. 6. Herakleitos. 7. „Múló véletlen”. 8. A meg nem érdemelt jövedelmek. 9. Téves álláspontok. 10. Az emberiség: nem sülyedhet vissza a középkorba. 11. A Krózusok 12. Az előbbi fejezet tanulságai. 13. Vidám és komor szocializmus. 14. Helyzetszocialisták. 15. A szociálforradalmárok. 16. Harc az olcsóság ellen. 17. Gesztusok. 18. A munkás mozgalom végső állomása. 19. A szociális igazság kettős etikája. 20. Aktív és passzív kor. 21. Phaemon kutyája. 22. Az állami és egyéni célok arányossága. 23. Szociálpolitika és politika. 24. „Elle s'en va, la race de Prométhée”. 25. Gép és ember. 26. Társadalmi arisztokrácia. 27. A bit. 28. Közéleti puritanizmus. 29. A munka nem árú. 30. A két Magna Charta. 31. Hogyan gondolkodik a világ a társadalompolitikai reformokról? 32. Assisi Szent Ferenc. 33. Aquinói Szt. Tamás. 34. A társadalompolitika néhány építőmesteréről. 35. Teendők falun. 36. A társadalom életkérdése: a munkabér észszerű alakulása. 37. Sonnenfels, a mai kor embere. 38. Boldogság. 39. Vallás és erkölcs. 40. A nemzeti élet teljessége. 41. Erkölcsiség és boldogság. 42. Van-e morális haladás? 43. Jószág és ember. 44. Oknyomozás, viszonylagosság, módszer. 45. A közösségi szolgálat. 46. „Munkamoloch”. 47. Hatalom és szociális funkció a történelem tükrében. 48. Esményi emberszeretet — gyakorlati emberszeretet. Általános emberszeretet — konkrét emberszeretet.

1. In memoriam Thünen.

A szociálpolitikusoknak sok okuk van Thünen emlékét felidézni és legnagyobb áhítattal ápolni. Tapasztalat, tudomány és szociáletika ritkán egyesült olyan összhangban, mint Thünennél. Évtizedek gondos feljegyzései alapján vizsgálva a társadalomgazdaságban mintegy klasszikussá vált, tellowi birtokán a munkabér, a tőkeamat, a földjádék alakulását és szigorú' számtani műveletekben foglalván össze eredményeit, mély tudományossággal fogott hozzá a gazdasági jelenségek magyarázatához. De tudományossága és éppen tudományossága megóvta attól, hogy az akkor terjedő materializmus és exclusiv természettudományi felfogásnak alárendelje a társadalmi törvényeket, vagy hogy azokat éppen tagadja. Liebig vegytani szemlélete mellett a társadalmi tudománynak is követelte az őt megillető tiszteletet. De a tudományt nem látta befejezve az angol klasszikus elmélettel. Míg az többé-kevésbé arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkabér nem lehet nagyobb a munkás legszűkebb fenntartási költségeinél és a munka értékét nem tekintette a munkabér alkotó elemének, addig szerinte a munkabér egyik eleme a munkával előállított érték. Nagy és örökké értékes munkáját főleg a természetes munkabér megállapításának szentelte. Ebben az irányban pedig teljesen eredeti úton haladt, amennyiben abból az esetből indult ki, hogy egy csoport munkás egy új telepet létesít olyképp, hogy a munkások egyik része a tőkeeszközök előállításával, a másik része a fenntartási eszközök előállításával foglalkozik. Mindkét csoportnak kell, hogy egyenlő legyen a jövedelme, különben a munkások mindig abba a csoportba mennének át, mely jövedelmezőbb. Így jut el a híres képlethez $v = \frac{p}{a}$, amely lényegében annyit mond, hogy a munkabér egyenlő a munka által előállított érték és a munkás fenntartási költségeinek négyzetgyökével.

De hiszen ő azért is fontos a szociálpolitika történetében, mert munkájának koronája a társadalometikus álláspontja. Szerinte a szociáletika magasabban áll, mint a nemzetgazdaságtan, amely csak létező jelenségeket vezet le, de nem foglalkozik az ember rendeltetésével. Hivatkozik Stein Lőrincre, aki azt mondja, hogy a szocializmus magasabban áll, mint a nemzet-

gazdaságtan, mert a nemzetgazdaságtannak nincs oly alapelve, mint a szocializmusnak, amely az ember rendeltetéséből indul ki. Thünen is követeli, hogy a végső fokon az emberi rendeltetés a munkással szemben is tekintetbe vétessék. Az „álmnak”⁴ nevezett fejezetben azután társadalometikai felfogásának ad mélyreható kifejezést.

De Thünen nem elégedett meg az elmélettel, hanem a gyakorlati életbe is átvitte eszméit. Munkásai számára Thünen, mint egyike az elsőknek, bevezette a nyereségben való részese-dés rendszerét. Megállapítván azt a jövedelmet, amely a föld-birtokosé, (5500 tallér) a többbit a munkásai közt osztotta ki. A rendszert részletesen kidolgozta, megállapítván a bevételeket és kiadásokat és az ezekben esetleg előforduló változásokat. Érdemes az előrebocsátottakat Thünen saját szavaival reprodukálni: „Das tiefere Eindringen in die Frage, welcher ist der naturgemässe Arbeitslohn” (führt) in den letzten Stadien unmittelbar zur Frage über die Bestimmung des Menschen.” (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Zweiter Teil. Erste Abteilung. Der naturgemässe Arbeitslohn und dessen Verhältniss zum Zinsfuss und zur Grundrechte, Rostock. 1850. 189. lap.) „Grosses Unrecht haben die Nationalökonomien dadurch begangen, dass sie den aus den beiden von ihnen in Betracht gezogenen Faktoren (Angebot von Arbeit und Unterhaltsmittel der Arbeiter) sieh bildenden Arbeitslohn für naturgemäss genommen und den Schluss gezogen haben, dass von der Vorsehung selbst dem Arbeiter nichts anderes bestimmt sei, als was zur Fristung des Lebens notwendig ist (u. o. 188. old.). Unverhältnissmässig hoch ist die Belohnung jedes Industrieunternehmers (z. B. des Fabrikanten, des Pächters und selbst des blossen Administrators) im Vergleich mit dem Lohn des Handarbeiters. Warum wird dieses Missverhältniss aber nicht ausgeglichen durch den Übertritt des geschicktesten Handarbeiters zu der Klasse der Unternehmer, da doch hier eine freie Konkurrenz stattfindet? Weil es den Arbeitern an den Schulkenntnissen fehlt, ohne welche man bei aller sonstigen Tüchtigkeit nicht Unternehmer, nicht Administrator sein kann.

Warum aber mangelt es den Arbeitern an diesen Schulkenntnissen ?

Weil ihr Lohn so geringe ist, dass sie für ihre Kinder nicht den Aufwand machen können, den die Erlernung dieser Kenntnisse erfordert. Warum aber ist der Lohn so gering?

Weil gerade in diesen Klassen durch frühe Ehen die Vermehrung so stark ist, dass das Angebot von Arbeitern stets stärker ist, als die Nachfrage nach denselben, — wodurch der Lohn so tief herabsinkt, dass dadurch gerade nur die aller-notwendigsten Lebensbedürfnisse bestritten werden können. Ja

es ist leider wahr, dass eine noch grössere Vermehrung bloss durch den Hinblick auf das Elend, was unter einem Teil dieser Klasse herrscht, zurückgehalten wird.

So sind also die Arbeiter an der geringen Belohnung, die sie für ihre Arbeiten erhalten, selbst schuld. Wie ist aber diesem abzuhelfen? Nicht anders als durch eine Änderung des Volkscharakters.

110 éve, hogy Thünen nevezetes munkája megjelent, (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Untersuchungen über den Einfluss, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben. Von Dr. Johann Heinrich Thünen, auf Tellow in Mecklenburg. Erster Teil. Rostock 1826. G. B. Leopold Universitätsbuchhandlung.) 110 éve, hogy, mint ő későbbben közölte, papírra vetette az „álmot” a munkások és az emberiség jövőjéről. Grandiózus vizsgálódások a munkabér, a tőkekamat és földjáraadék alakulásáról, aprólékos, saját gazdaságából vett adatok alapján, de amellett végeredményének megállapításánál egy nemes eszmény által vezéreltetve; továbbá a módszer, amelynek folytán a szövevényes tényezők elszigetelésével csak egyet tesz vizsgálat tárgyává, hogy azután a talált eredményt a valósággal összehasonlítsa, — mindez oly értékessé teszi munkáját, amelyről a tudomány mindig megelégedettséggel és büszkeséggel fog megemlékezni, még akkor is, ha vele nem mindenben ért egyet.

„Mit der steigenden geistigen Kultur wird der Mensch mehr und mehr der mühevollen körperlichen Anstrengung überhoben: so möchte man schliessen, dass das menschliche Geschlecht nach Jahrtausenden zu einem paradiesischen Zustand gelangen könne.”

Thünen az utóbbi pontban összefoglalt fejtegetést „álomnak” nevezte és befejezésül mondja: „Unstreitig ist es auch ein Phantasiebild aber dessen ungeachtet hat es auf meine Lebensansichten und meine Handlungen den entscheidensten Einfluss ausgeübt. Denn es ward dadurch die mit der Muttermilch eingesogene Ansicht der Besitzenden, als sei der Arbeiter von der Natur selbst zum Lastträger bestimmt, als käme ihm für seine Anstrengung nur die Fristung seines Daseins zu, für immer erschüttert.

Immer ist dieser Traum nur eine Utopie, solange die Möglichkeit der Verwirklichung desselben nicht nachgewiesen ist. Zur Verwirklichung aber gelangt nur, was aus der Organisation der Menschheit sich mit Notwendigkeit entwickelt. Nur das tiefere Eindringen in die Wissenschaft, welche die aus der menschlichen Natur entspringenden Gesetze klar macht, kann über diese Fragen Aufschluss geben.”

2. Szociális nevelés.

Nagyon bonyolult munkafolyamat a lélek formálódása. Sokat hoz a gyermek már magával a világra. Öröklött, alig változtatható tulajdonságok. Jó és rossz tulajdonságok. Azután döntő szerepet játszik a testi apparatus. Egészséges testalkat más irányt ad, mint a beteges test. A gyermek táplálkozása, — anyatej, idegen tej, mesterséges táplálás — is befolyással bír. Azután jön a szülők befolyása, harmonikus vagy diszharmonikus életük, szegénység vagy gazdagság, városi vagy vidéki élet, stb. Azután jön az iskola, amely azonban majdnem kizárólag oktatással foglalkozik. Azután jön az egyház, amely nagy hatással lehet az erkölcsi nevelésre, de amely különböző okokból azután a legtöbb esetben nem érvényesül. Azután következnek az olvasmányok, amelyek hasonlóképpen napjainkban nagy, sőt sokszor döntő hatással vannak a fiatal lélek formálódására. Ezek mind elsőrangú jelentőséggel bíró tényezők. De van azután még sok más tényező, így az ifjú lélek által tapasztalt észlelet, események mindennapi befolyása, amely nyomokat hagy, amely irányt alkot.

Az egymást erősítő, gyengítő, ellensúlyozó hatások sokféle változata között a lélek szociális formálása is olyan képletnek tekinthető, amelyben sok az χ és az ψ . Itt nem elég a leckét feladni. Itt erősen a fiatal lélekbe kell nyúlni. Érzéseket kell ébreszteni. Meggyőződéseket kell acélosítani. Az életből vett nemes példákat kell a fiatal nemzedék szeme elé állítani. Az étellel kell konfrontálni. A történetet, a statisztikát kell megszólaltatni. A társadalom mai veszélyeit kell ábrázolni. Nemesen, szociálisan gondolkozó emberek életrajzába kell bele-mélyedni. Meg kell ismertetni a társadalom szociális szervezetét, a nyomor leküzdésére létesített intézményeket. Távol kell tartani a fertőztető látványokat, a bűnnek, a társadalmi igazságtalanságnak hízogó jeleneteket. Azért jól választott olvasmányok nagy segítséget nyújthatnak. A társadalmi szolidaritás tudatát, a társadalmi mutualizmus tudatát kell ébreszteni.

A szociális nevelés érdekében kifejtendő munkát ismertetni kell ott, ahol a nevelés papjait előkészítik hivatásukra, tehát a tanítóképzésben, a papnevelésben. Azután ott, ahol a társadalom irányítására hivatott egyének, az irodalom, a

tudomány, a sajtó, a színpad vezetői kiképzése folyik. A szociális nevelés fog a szociális közvélemény felé vezetni, amely a szociális igazság megvalósításán dolgozik.

A szociális nevelés hiánya, sajnos, sok jelenségben mutatkozik, így abban is, hogy a szociális intézményeket, azok rendeltetését, azok fontosságát nem ismerik, amiből sok baj, sok visszaélés származik, amely nyomasztóan terheli a szociális munkát.

3. Szociális felelősségérzet.

A társadalmi berendezkedések célja a társadalom és az azt alkotó egyesek, családok, csoportok megnevelésének anyagi, erkölcsi, kulturális jólétének előmozdítása. E törekvés megvalósítását azonban sok akadály nehezíti. A társadalom erejének egy részét az a súrlódás emészti fel, amely minden téren mutatkozik és amely indokolatlan erővesztést okoz. Ez a súrlódás részben a társadalmi intézmények tökéletlenségéből származik, mert minden emberi alkotás tökéletlen. A társadalmi berendezések tökéletlenségéből származó bajokért az egész társadalom felelős, nem pedig az egyén, aki ezen tökéletlenség áldozata. Van szociális felelősség és a nevelés egyik feladata, hogy az emberben ezt a felelősséget tudatossá tegye. A felébresztett felelősségérzet odavezet, hogy az egyén nem fog nemtörődomséggel, közömbösséggel elhaladni az okozott bajok, ártalmak mellett, mert tudni fogja, hogy azokért a társadalomnak minden tagját felelősség terheli.

Van kollektív felelősség, vannak kollektív mulasztások és bűnök. A háborúban, a vasúti baleset folytán megrokkantakkal szemben, a rossz kórházi vezetés folytán nyomorékká váltakkal szemben, az általános nyomor által tenyésztett tüdővésszel szemben az egyéni védekezés hiába való.

Minthogy pedig a társadalmi ártalmak, noxumok, sem teljesen írthatók ki, legfeljebb minimalizálhatók, szükséges, hogy minden ember ezeknek a társadalmi berendezések tökéletlenségéből, végetségéből folyó bajok tekintetében érezze a maga társadalmi felelősségét. Az a vállalat, amely belekerült egy súlyos válság sodrába, a gazdaság, amelyet tönkretesz a külföld dumpingje, a köz áldozata, tehát a köz hivatott rajta segíteni, hasonlóképpen a társadalom, az állam közegei által okozott bajok esetében is.

Ezt a belátást fejleszteni kell, különösen olyan korszakban, amelyben a köz beavatkozása folyton folyvást nő. A szociális felelősség az első lépés a szociális érzés és szociális viselkedés felébresztéséhez.

4. A szociális szervezkedés.

A tulajdonjog ősjog. Tulajdonjog nélkül nincs lét. Tehát nem megszüntetni, hanem általánosítani kell a tulajdont. Az ipari termelési tőkénél ez esetleg úgy történhetik, hogy alkalmazott munkások számára a részvények egy részét átengedik, természetesen azon munkások számára, akik bizonyos időt már eltöltöttek az illető vállalatnál. Az átengedés történhet ingyen, vagy a munkásoknak juttatott bonusokból. Amint van munkásosztalék, úgy lehet munkásrészvény.

De a munkás a tőke hatalmát nemcsak a termelt értékek felosztásánál érzi, hanem a fogyasztásnál, sőt ez a nyomás általánosabb és súlyosabb. Ilyen a lakbér, ilyen a fogyasztási célokra felvett kölcsön kamata, stb. Ez pl. oly módon volna rendezendő, hogy a bérfizetés, a kamatfizetés bizonyos idő múlva megszűnnék s a bérrel együtt amortizálva volna a lakbér, a kamat.

A kapitalizmus túlhajtását azzal is korlátozzák, hogy a nagy vállalatokban bizonyos befolyást engednek a munkásnak az ügyvitelre az úgynevezett gyári alkotmányosság útján. Ez is természetesen bizonyos ésszerű szervezést követel, pl. a több mint 10 év óta a vállalatnál alkalmazott munkások választanának az igazgatóságba bizonyos számú tagot, avagy, mint Delftben, a munkások egy külön kamarát képeznek, mely elé terjesztik a tárgyalandó ügyeket.

Nagyon kívánatos, hogy minden nagyobb vállalatnál szerveztessék egy állás, melynek viselője egyedül a munkások ügyes-bajos dolgaival foglalkozik, aki nekik tanáccsal és egyéb módon rendelkezésre áll.

Nagyon kívánatos, hogy — mint azt Rowntree Yorkban teszi, — minden új munkás bizonyos tanításban részesüljön, amikor a munkás a vállalat feladatairól, eszközeiről, eredményeiről, stb. értesül, hogy jobban beleélje magát abba a gondolatba, hogy nem idegenül áll a vállalat benső ügyeivel szemben, hogy a vállalat iránt érdeklődjék. A szellemi kapcsolatokat a munkások és a vállalat között erősíteni kell.

E célra nagyon alkalmas a gyári újság, mint azt szintén Delftben létesítették. Az újság erős kapocs a munkás és a vállalat között, ha az a munkást a vállalat ügyei felől infor-

málja, amellet megfelelő szórakoztató irodalmat nyújt és a munkásokat érdeklő ügyekkel foglalkozik. Az újság a munkások családi életének fontosabb mozzanatait közli, továbbá a munkások nevezetesebb teljesítményeit, kitüntetéseit, tudósítást tartalmaz a munkásegyesületek működéséről stb.

5. A két enciklika.

XIII. Leó pápa kiadta a szociális ügygel foglalkozó enciklikát. XI. Pius követte ezt a nagyszabású példát, a Leó féle enciklika 40 éves jubileuma alkalmából. Ezeknek az enciklikáknak nagy jelentősége abban rejlik, hogy követve a kor, a társadalmi fejlődés intő szavát, a hívó emberiség figyelmét arra a térre terelték, melyet a modern szociálpolitika kijelöl. Mondhatni, egészen mellékes, mit javasolnak a részletekben, — bár a javaslatok is értékesek, — ezek a hatalmas, a katolikus, de egyúttal az egész emberiséghez is intézett szózatok. Mert hiszen még a pápától sem követelhetjük, hogy a történelem titkos laboratóriumába behatoljon. „Ins Innere der Natur dringt kein erschaffener Geist”, — mondja Goethe. Ez enciklikáknak jelentősége az intelem, mely belőlük kiszól, a szentelés, amelyet a szociális igazságok a látható egyház fejei által nyernek, a kinyilatkoztatás, hogy az egyház a szociális igazság felismerését és győzelmét akarja biztosítani, az utasítás az egyház szolgálóihoz, hogy ezentúl kötelességüknek tartásuk a társadalom egészséges átalakítását, a társadalmi elemek helyes, egészséges, a morálnak megfelelő reformját előmozdítani. Minthogy pedig az egyház ma is nagy hatalommal rendelkezik a lelkek felett, minthogy szemben minden más hatalommal, mely szűkös földi célokat szolgál, mindenki már amikor az egyház küszöbéhez közeledik, a magasabb igazságok befogadására hajlandó és alkalmas, ezért az enciklikáknak az a történeti jelentőségük van, hogy a szociális igazság diadalának biztosítására az egyház szellemi és erkölcsi hatalmát rendelkezésre adja.

6. Herakleitos.

A társadalmi tudományok szempontjából kevés ókori filozófus érdemel nagyobb figyelmet, mint Heraklit. Nemcsak azért, mert befolyással volt Lassalle társadalombölcseletére, nemcsak azért, mert első volt, aki a szellemi és természettudományokat egy nagy egységbe összefogni törekedett, hanem azért, mert több eszméje épp a társadalomtudományi felfogás tekintetében nagyon fontos. Lehet, hogy természetfilozófiája nem olyan szilárd, mint ellenfeléé: Parmenidesé, de viszont épp társadalomfilozófiai eszméi gyakorlati szempontból is értékesek. Míg Parmenides a létnek változhatatlanságát hangsúlyozza, az örök maradandóságot, a kvantitatív és kvalitatív konstanciát, mert a semmiből nem lehet valami, a fehérből nem lehet fekete, addig Heraklit épp a folytonos változást hangsúlyozza. Minden változik, panta rei, minden folyamatban van, minden a leendő stádiumában. A nappól lesz az éj, az éjből lesz a nap, minden az ellentétté válik, csak a nemlét: lét. Ha Heraklit is túlzásba esett, mert végre van állandóság is: a római egyház évezredek óta fennáll, a magyar királyság 900 év óta fennáll, a milói Vénus és a drezdai Madonna sem változik, stb., de ezzel szemben bizonyos, hogy a társadalmi életben a változás elve dominál. A Heraklit által tanított kontrasztok törvénye elismerendő a történelem életében, mert kontrasztjelenségek következnek egymás után. Szabadkereskedelem után védővámrendszer, stb. Sőt a kontrasztok koexistenciája is jogosult felfogás, mert pl. együtt látjuk az államban konzervatív és liberális, kapitalista és szocialista pártokat. A kontrasztok koexistenciáját látjuk abban, hogy ma a milliányi munkanélküli mellett aggódunk a születési arány csökkenése miatt, hogy a csökkenő születési arány mellett az európai népesség száma nagy emelkedést mutat. Már nehezebb elfogadni a legszélsőbb következtetést Heraklit tanaiból: A kontrasztok identitását. De erre is lehet példát találni, mert pl. identitás van Franciaország és Oroszország, tehát kapitalista és szocialista állam között, az Olaszország ellen alkalmazandó szankciók tekintetében, identitás van Angliában a monarchikus és republikánus elv között, mintahogy Bagehot szépen mondja: Hogy Anglia Viktória alatt átalakult respublikává, csak mert nő

ült a trónon, lovagiasságból nem jelentették be. Viszont egy Rooseveltt diktatúrája, egy Stalin diktatúrája egyesíti a monarchista és republikánus elvet.

Talán ugyanezt az eszmét akarja Heraklit kifejtteni a líra és a nyíl egyesítésével, a harmónia és diszharmónia tényét a líra és nyíl, líra és kard, amely együtt van Apollo kezében, mint Brandes szépen mondja, Lassalle kezében is. Lassalle, a szellemi és társadalmi arisztokrata, egyúttal a politikai demokrata, általában sok tekintetben megérteti Heraklit törvényét a kontrasztok koexistenciájáról. De a társadalomtudományokban és különösen a társadalompolitikában külön helyet érdemel Heraklit, mert egyike volt az elsőnek, akik a közösségi elvet hangsúlyozták. Etikájának alapelve: törekvés a közösség felé. És talán Heraklit által inspirálva mondta a nagy német költő:

Strebe zum Ganzen und kannst du selber kein Ganzes sein
Als ein dienendes Glied schliesse dem Ganzen dich an.

A társadalmi tudományok szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Heraklit állította fel elsőnek a relativitás törvényét. A folyó ugyanaz és minden peregben mégis más, a tengervíz a halaknak jó, az embernek rossz, az ember az egyik irányban jó, a másik irányban rossz.

«

7. „Múló véletlen.”

Múló véletlennek nevezi Taine egy helyen az emberiség létezését. Volt idő, amikor nem létezett, lesz idő, amikor nem fog már létezni. Némileg ellenmondásba kerül Taine önmagával, mert hiszen az egész világegyetemben szigorú törvények uralkodását látja, a szigorú törvény pedig kizárja a véletlent. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a természettudomány mai állása, tudása szerint az emberiség léte időhöz van kötve. De ez gyakorlatilag nem bír túlságos fontossággal. Az a néhány százezer év, amit a természettudósok az emberiségnek adtak, gyakorlatilag véve annyi, mint az örökkévalóság, habár a végleges kimúlás tudata ezt aényt egy kissé beárnyékolja, nem is tekintve azt a bár nagyon kalandos feltevést, hogy a természettudományok mai káprázatos haladása mellett a föld kihűlésével az emberiség talán más boldog csillagon folytathatja életét.

De a heidelbergi káté szavait használva: „mi hasznunk van ebből keresztény atyámfiai!”, ez esetben mi haszna van ebből a szociálpolitikusoknak? És mi köze a szociálpolitikának a kozmogónia, illetve a kozuióhistória ezen problémájához?

A szociálpolitikának is tudomásul kell venni azt, hogy a természeti és emberi világban örökké működő, változatlan törvények uralkodnak. Az első homokszem, az első sejt magában foglalta a természet és az emberiség örök törvényeit. A gyakorlati társadalmi életre alkalmazva, azt mondja a szociálpolitika, hogy a társadalmi élet struktúrája, konfigurációja, fiziológiája és pathológiája törvényeit figyelmen kívül hagyni nem szabad. A társadalom nem véletlen alkotása, nem szerződés szüleménye, nem héroszok műve, hanem természeti szükség. Az emberi lénynek törvényszerűleg szüksége van társadalomra. A társadalomban pedig szükséges, hogy minden sejt egészségesen funkcionálhasson. E célra alkotja a társadalom intézményeit, szerveit, előidéz bizonyos mozgásokat, bizonyos tevékenységeket. Gondoskodik addig, míg egészséges, az egésznek jólétéről, összhangjáról, összeműködéséről és ha Taine szerint az emberiség léte csak múltó véletlen, ha hírmondója sem marad, de életében a legmagasabb tökélyre, a legteljesebb erő kifejtésre törekszik, a világszellem bölcsességét és jóságát bizonyítván.

8. A meg nem érdemelt jövedelmek.

A társadalmi jövedelemeloszlás egyik kényes és bírálatot előidéző kérdése: a meg nem érdemelt jövedelmek. Nem olyan meg nem érdemelt jövedelmet ért ezalatt a társadalmi gazdaságtan, mely szórványosan itt és ott és alkalmasint mindig elő fog fordulni. Hanem érti ezalatt azokat a meg nem érdemelt jövedelmeket, melyek a gazdasági szervezetben, a gazdasági struktúrában gyökereznek. Ezen szempontból legelőször megtámadták a földjáradékot. A földjáradék Ricardo szerint következménye a népesség szaporodásának, ami teljesen független az egyéni érdemtől. Azért keletkezik eszerint a földjáradék, mert a népesség szaporodásával mindig rosszabb és rosszabb területekre kell a termelést kiterjeszteni, amelyeken a termelési költség nagyobb. Minthogy azonban a piacon a gabonának csak egy ára lehet, a jobb minőségű földek tulajdonosai többletjövedelemre tesznek szert. Tehát a társadalom haladásának, a népesség szaporodásának ők teljesen érdemtelen vámszedői. Későbbben a meg nem érdemelt jövedelem fogalmát kiterjesztették. Minden monopolisztikus helyzetből származnak a rendnél nagyobb jövedelmek, tehát mindenütt, ahol a kínálat korlátolt és nehezen, vagy egyáltalán nem fokozható vagy más esetekben, ahol mesterségesen, összefoglalás által, kartellek által, stb. a kínálatot korlátozzák. Brown amerikai professzor általában minden jövedelemágnál, a tőkénél, sőt a munkánál is lehetségesnek tartja a meg nem érdemelt jövedelmek előfordulását, követelvéen azok kiküszöbölését. A szociális igazság is azt követeli.

Nem a társadalmi organizmus természetéből folynak, hanem ügyes praktikák, igazságtalan kedvezmények, visszaélések szüleményei azok a meg nem érdemelt jövedelmek, melyek, sajnos, a mai társadalomban igen sokszor fordulnak elő és amelyek a legnagyobb mértékben megbotránkoztatok. Nemesebb közéleti felfogás, tisztább erkölcsi szellem, kíméletlen nyilvános bírálat és teljes szociális szellem, az egyedüli javallatok, melyek ilyféle meg nem érdemelt jövedelmekkel szemben javulást ígérnek.

9. Téves álláspontok.

Nagy bajt okoznak, nagy eszmezavart szülnek, mint már más helyen mondtuk, a téves álláspontok, ami különösen, a társadalmi gazdaságtanban és a társadalomgazdasági politikában igen gyakori eset.

Roosevelt nagy garral hirdetett rekonstrukciós programja, mely az egész világot izgatta, mert úgy festett, mint egy új kor eljövetele, megbukott. A tudós tanácsadókat már régen elbocsátotta, végre maga az egész rendszer, mint rendszer, csődöt mondott, csak rengeteg összeggel szaporította az államadósságot, rengeteg sok embert tönkretett, az eredmény pedig vajmi csekély. Végre az újjáépítés központját, a NIRÁ-t is feloszlatta Roosevelt. Hogy talán némi ellenérték maradt utána, azt csak a jövő fogja megmutatni.

Sombart, a kiváló német szociálpolitikus, arra a hihetetlen és érthetetlen állításra ragadtatta el magát, hogy a rentabilitási elv a leggonoszabb találmány, amelyet a sátán az emberiségnek adott. Azt hiszem, erről az eltévelyedésről nem is lehet komolyan szólni. Mennyi zavart okozhat ilyen kijelentés, mely ily előkelő helyről hangzik el, különösen oly időben, midőn az emberek úgy is tanácstalanul állanak, s mikor a legörültebb felfogást is hajlandók elhinni, ha ez némi reményt ad a viszonyok javulásához.. Ha a múltba egy pillantást vetünk, sok ilyen csodabogárral találkozunk. Proudhon azt mondja: Rachel, a nagy tragika nem érdemli meg a nagy fizetést, mert hiszen nagy művészete a természet adománya.

Rachel tehát nem érdemel magasabb fizetést, mint más munkás. Fourier, a falanszter híres kigondolója, azt mondja, hogy: az embereket csak ösztöneikre kell bízni és akkor beköszön az aranykor, amelyben az egész természet az ember szolgálatára fog állani. Louis Blanc nemzeti műhelyei klubokká váltak, melyeket úgy úszóval kellett feloszlítani. Marx nagy munkájának első kötete tele van sötét képekkel, amelyek oly sötétek, hogy még a világosság is sötétség, mint Maculay Miltonról mondja. A tőke, mint a modern sátán szerepel a társadalom nagy tragédiájában. Nem mondhatunk sok jót azokról a modernekről, akik új valutarendszereket eszelnek ki, akik az áralakulást akarják mesterségesen befolyásolni, akik új gazdasági methodológiával próbálkoznak. Szükségesnek tartjuk az újat, mert a gazdasági élet folytonos átalakulásban van, keresük az újat, de jónak kell lennie, gyarapítania kell a jólétet, különösen a szorgalmas munkásember jólétét.

10. Az emberiség nem sülyedhet vissza a középkorba.

A középkorban volt jobbágyság, a középkorban volt bozorkányégetés. A középkorban volt a „nürnbergi szüz”, a kínzókamra, a pellengér, a középkorban volt a ghettó és a sárga folt. A világháború utáni szegénység, nyomor, kétségbeesés új középkorral fenyeget. A teljes elhagyatottságban, a technika haladása dacára, nő a barbárság, a tudatlanság, a testi és lelki szenny. Egy angol ember egy társaságban azt mondta: Anglia nem fogja tűrni, hogy a világ visszasülyedjen a középkorba. Emiatt fordulnak Mussolini ellen és aztán következnek a többiek.

Sajnos, amitől az angol ember rettegett, az egyelőre már bekövetkezett, sőt nemcsak a középkor, hanem a barbárság. Hiába hatemeletes hajók, a repülőgép és rádió, az emberiség nagyrésze tévelyeg és sülyed. Testileg a nyomor, lelkileg a gyűlölet folytán. Avagy az elharapózott emberrablás, a munkások munkanélkülisége és éhhalála, az állandó háborús félelem emésztő érzése nem barbárság-e? Az erőszak nyílt proklamálása, művelt emberek, kötelességtudó állampolgárok páriává tétele, néha még alantabb álló népfajok által? A rendi állam utáni kiáltás nem tiszta tudatlanság és meghamisítása az állameszmenek! És a sok sok sorompó nép és nép között nem barbárság-e? A foglalkozások primitivitása nem barbárság? A talpaló bíró, a havat lapátoló jogász, a kocsitisztító tanár, a trágázó pap nem barbárság?

11. A Krózusok.

Egyes emberek aránytalan gazdagságát soha nem tekintették magában véve sem szerencse, sem tisztelet okául. Solon Krózusnak azt mondja: Halála után lehet csak megállapítani, hogy boldognak nevezhető-e? Midasz éhenhalt, mert kezében minden arannyá vált. A költők sokszor írták le a szegény gazdagok nem irigyelhető sorsát. Krisztus, a szegények barátja, a gazdagok elől elzárja a meny országot. Ami pedig a gazdagsággal járó tiszteletet illeti, az is nagyon kétes. Nem egyszer öngyilkosok lesznek. Nem egyszer éheznek. Nem egyszer szegényesebben élnek, mint a kincstári díjnok. Pl. a nemes gondolkozású Semsey Andor. A nagy vagyonok keletkezését sokszor nem tiszteletreméltó szerzési módokra vezetik vissza. Loria azt írta: A vagyon minden időkből erőszakkal, rablással és még aljasabb eszközökkel szerezett. Loyseau azt írta, hogy a feudális vagyonokat lopással és büntetkekkel szerezték. A Neue Freie Presse, egy a bankörökkel erősen barátkozó lap, azt írta az amerikai Krózusról, Jay Gouldról: „Jay Gould ist vielleicht der reichste Privatmann in der ganzen Welt, aber er besitzt keinen Dollar, an dem nicht das Blut ruinierter Existenzen kleben würde”. Chamberlain azt írta: „Niemals ist die Geschichte eines Ungeheuern Privatvermögens eine Chronik makelloser Ehre”. Juvenal azt írta:

„Criminibus debent hortos praetoria, mensas
Argentium vetus et statem extra pocula caprum.

A hipertrofikus gazdagságok, ha tisztességtelen módon szereztek, nem részesülnek tiszteletben, azonkívül gyakran éppoly gyorsan elenyésznek, mint ahogyan keletkeztek. A mammuth-vagyonok ritkán nyújtanak zavartalan élvezetet, sokszor nagy gondot okoznak, sokszor terhesek, megkívánják a józan gondolkozást. Nem ritkán a tulajdonost nevetség tárgyává teszik. A világháború után ugyan keletkeztek új, nagy gazdagságok, de általában a nagy gazdagságok száma csökkent. Kétségtelen, hogy a szociális szempontok alkalmazása, a munkabérek emelése jelentékenyen hozzá fognak járulni a mammuth-vagyonok csökkentéséhez. De nem szabad megfeled-

kezni azokról a persze kis számban lévő Krózusokról, akik egyszerűségben, puritánságban, igénytelenségben élnek, akik a nagy vagyont a közjóra használják fel. A politikai és társadalmi lét egyensúlya, békéje szempontjából, de még az egyéni boldogság szempontjából lehet súlyos aggályokat táplálni a mammuth jövedelmekkel és vagy ónokkal szemben, de azoknak általános megbélyegzése nem indokolt. A nem-Krózusok természetesen mindig gáncsolói a Krózusoknak. És voltak Krózusok is, akik a krózuosság ellen nyilatkoztak. Higgadt megfontolással a következő megkülönböztetéseket kell tenni: Vannak kétségtelenül ritka produktív egyéniségek, úgy a gazdasági, mint a szellemi téren, nagy feltalálók, nagy szervezők, nagy gazdasági tehetségek, kitartó munkás és takarékos egyéniségek, nagy írók, művészek, tudósok, akik nagy vagyonhoz jutottak. Vannak, akiket a fejedelmi kegy, néha a nemzet elismerése nagy vagyonhoz juttatott. Azután következnek azok, akik gazdasági, politikai, vagy egyéb konjunktúrák útján teremtettek nagy vagyonokat. Harmadik helyre tesszük azokat, akik tisztán spekulatív alapon szereztek nagy vagyont, pl. kockázatos tőzsde manipuláció útján, melyeket produktívoknak nem lehet tekinteni. Ez a tevékenység nem szaporítja a nemzeti vagyont, csak áttolja egyiktől a másikhoz, de még visszaélés nélkül, a veszítő fél hozzájárulásával. Ezek után következnenek a mindenképp megbélyegzendő, jogtalan, irreális vagyonszerző források, mint a kizsákmányolás, kiszípolozás, csalás, erőszak, erkölcstelen foglalkozások, stb. révén alakult vagyonok. Nem szükséges végül külön kiemelni, hogy hatalmas célvagyonok keletkeztek tisztán ideális indokból, ilyen az egyházi vagyon.

12. Az előbbi fejezet tanulságai.

A társadalompolitikus nem azért világítja meg a vagyoni és jövedelmi különbségeket, hogy irigykedést, kétségbeesést, gyűlöletet, a romboló ösztönök kitérését szítsa. Hiszen más helyen kifejtettük, hogy szociális műveltségre azért is van szükség, mert akkor belátjuk, hogy a gazdasági törvények hatásával tisztában kell lennünk. Így tisztában kell lenni azzal, hogy minden társadalomban a vagyonosodás emelkedésével a vagyoni különbségek is fokozódnak. De azt is tanulhattuk, hogyha a disparitások túlságig nőnek, ha az állampolgárok egy kis csoportja mammuth-vagyonokat halmoz össze, a nagytömeg ellenben nyomorba süllyedve él, ez az állam létét ássa alá.

A szociálpolitikus bírálata tehát nem azt célozza, hogy állam- és társadalomellenes érzelmek zaklassák a világot, hanem azt, hogy a sors kedvezettjei vagyonukat szegény embertársaik javára fordítsák, továbbá azt, hogy az állam mindenestre a mammuthvagyonok keletkezését akadályozza meg, vagy legalább is korlátozza, hogy helyes gazdaságpolitikával a gazdagok feleslegét lehetőleg lazítsa, a felmenő osztálymozgalmat előmozdítsa, a közigazgatás minden terére a szociális olajcseppet vezesse, a szociális fluidumot szétossza, az igazságos jövedelem- és vagyonelosztás minden akadályát elhárítsa, az elfajult egoizmusnak korlátot szabjon.

Ismétlem, a társadalompolitikus nem agitátor, nem szenvedélyeket akar kirobbanásra bírni, a jövedelem- és vagyonelosztás szélsőségeinek megvilágításával és esetleg ostromozásával, hanem belátást akar terjeszteni minden körben és a társadalom épületének szilárdságát akarja fokozni, amelyet úgy a mammonizmus, mint a pauperizmus egyaránt veszélyeztet.

13. Vidám és komor szocializmus.

Van a szocializmusnak vidám és komor fajtája. Vidámnak nevezem azt a szocializmust, mely nem ront neki vad dühvel a létező intézményeknek s vérrel-vassal, kegyetlenségekkel, rombolással akar egy jobb társadalmi rendet felépíteni, hanem bölcseséggel, megértéssel képzelem el egy tökéletesebb társadalom kifejlődését. A vidám szocializmus az optimista, a komor szocializmus a pesszimista világfelfogás következménye. A vidám szocializmus forrása az emberszeretet, a komor szocializmusé az embergyűlölet. A vidám szocializmus bízik, a komor: bizalmatlan. A vidám szocializmus egy Főúriért teremt, aki a jövőben látja az emberiség paradicsomát, melyben az egész világegyetem örömet nyújt, a komor szocializmus pedig a Marxokat, Lenineket, Stalinokat isteníti, akik vérben fétregő embermilliók fölött gáznak. A vidám szocializmus a jó embereket meghódíthatja, a komor, sötét szocializmus majdnem kivétel nélkül csak a zsarnoki természettel bíró emberi típusokat. Krisztus, Assisi Szent Ferenc, ha nem is szocialisták, közel állanak a vidám szocializmushoz. Sajnos, a vidám, az emberszerető szocializmus prófétái és apostolai ritkábbak, a gyűlölködő, a romboló szocializmus, a Bakunin anarchisztikus iskolájának tagjai számosabbak.

14. Helyzet-szocialisták.

Kétségtelen, hogy sok szocialista nemcsak elvi alapon volt szocialista, de elsősorban a saját helyzetével való elégedetlenség folytán. Gondoljunk csak Proudhonra, a fiatalkorú Mussolinire. A gazdag emberből ritkán lesz szocialista. Engels kivétel. Akiket tehát elsősorban saját nehéz sorsuk visz a szocialisták sorába, azok a helyzet-szocialisták. Mihelyt helyzetük javul, elbúcsúznak a szocializmustól. Talán MacDonalddal is ide lehet számítani, aki miniszterelnök korában ellentétbe került a Labour Party-val, melynek vezére volt és a pártból kilépett, továbbá Millerandot, stb.

A magyar képviselők tiszteletére a kerület látogatása alkalmából rendezett bankettekén a képviselő kötelességszerűen asztaltól-asztalhoz megy, egy időre leül és az emberekkel beszélget. Egy alkalommal figyelmeztettek, mikor egy asztalhoz indultam, hogy ott egy szocialista ül. Odamentem s mikor azt mondtam: hallottam, hogy szocialista, azt válaszolta, hogy már nem szocialista, mert már önállósította magát. Helyzete változott, búcsút mondott a szocializmusnak. Tehát a helyzetet kell változtatni s akkor a szocializmusnak sorban hátat fordítanak. A helyzet változásához az is tartozik, hogy lehetőleg minden embernek legyen módja, hogy maga is intéző, parancsoló legyen, ne mindig csak engedelmeskedő, alárendelt, ami elégtelenséget szül. Az alázatosság szép dolog, de belátással, szívből alázatos csak az lesz igazán, aki fenntarthatja a fejét, aki önkéntes meggyőződésből alázatos, egy nemkényszerből, aki más vonatkozásban parancsoló úr. Gyáros nem lehet a munkában más, mint parancsoló, de lehet a munkásnak alkalmat adni az önálló értékelésekre, a tanácskozásokban való részvétellel, stb.

15. A szociálforradalmárok.

Az egyéni és történeti élet szövevényes alakulásában személyi és tárgyi mozzanatok összeszorulnak. Egyoldalú a Carlyle-féle „heroship”, mely a történeti eseményeket egyedül a nagy emberek fellépésének tulajdonítja. De egyoldalú az a felfogás is, amely az események alakulásából az egyéni tényezőt kizárja. A nagy történeti fordulatban személyi és tárgyi mozzanatok egyesülnek. Ahogy Szolimán mondja a nagy emberről Korner Zrínyijében: „Das Leben ist auf seine That bereitet”. Egy nagy probléma elég egyszerű és elég jó megfejtése. Ezen szemszögből nézve a szociálforradalmárok szerepében a következő tanulságos mozzanatok állapíthatjuk meg. Ha Franciaországban földhitelintézet létezett volna és Proudhon adósságba süllyedt apjának, aki gazda volt, kölcsönt ad, Proudhon talán egész életében békés nyomdász maradt volna és nem írta volna: La propriété c' est le vol. Ha Marxot a berlini egyetem habilitálta volna, alkalmasint másképpen írta volna Kapital című nagy munkáját. Ha Fourier nem látta volna egy marseillesi kereskedő áremelő praktikáit, alkalmasint békés kereskedő lett volna és nem álmodta volna a falanszterét. Ha Hitlert felvette volna a bécsi Kunstakademia, sohasem születik meg a nemzeti szociális eszme.

Ha Lassalle hatalmi vágyát nagy hivatottságának megfelelően kielégíthette volna, talán nem dobja oda a polgári társadalomnak: *Flectere si nequeo Snperos, Acheronta movebo*» Saját életükben az említett személyi mozzanat találkozott a tárgyi mozzanattal, mely őket egyénileg szociálforradalmárokká tette. Ellenben a történelem folyamán látjuk, hogy törekvéseik meghiúsulnak, mert a személyi mozzanat nem találkozott tárgyi mozzanattal. Azért Fourier, Proudhon, Marx, Lassalle meghaltak anélkül, hogy a szociális forradalmat felidézhatték volna, csak Hitler és Lenin esetében találkozott a személyi és tárgyi mozzanat és így a szociális forradalom be is következett.

16. Harc az olcsóság ellen.

Nagy a munkanélküliség. A gépek mindinkább kiszorítják az embert. Az úgynevezett szellemi munkát is elvégeztetik. Vannak már ipari telepek, amelyeket egy gombnyomással lehet működésbe hozni; a munkaidőt folyton rövidebbre szabják, hogy minél több munkást lehessen beállítani. Másfelől szükséges volna az árak leszállítása, hogy a létfenntartási költségeket kisebb keresetből is lehessen fedezni. Az olcsóbb árak elvének most ismét akadt szószólója, Harold Moulton, a Washingtoni Brookings Institute elnöke felszólalt az olcsó árak mellett és szózatának elég erős visszhangja támadt. És mit látunk! Azt, hogy kétségbeesetten törekednek magas árak után. A kartellek azért alakulnak, hogy az árakat emelhessék. Más gazdasági egyezmények is ugyanezt a célt szolgálják. A vámokat fel-emelik, hogy az árakat felszólhassák. A szakszervezetek arra törekszenek, hogy a munkabéreket felemeljék. Az állam minimális árakat szab. Óriási mennyiségű árukat semmisítenek meg, hogy a megmaradt mennyiségnek árait magasabban lehessen tartani. Természetes, hogy a folyamat végig megy, mert csak úgy lehet a régi relációkat fenntartani. A kő a vízbe dobva, mozgásba hozza a tó egész felületét. Ha A-nak szabad az árakat emelni, akkor ugyanazt teheti, sőt kell, hogy tegye B és C, végig az egész területen. Tehát a folyamatot megállítani csak az első stádiumban lehet. Ha pedig az árak leszállítására törekszünk, azt is csak az egész vonalon lehet keresztülvinni. Minden organizmusban van alkalmazkodóképesség, ruganyosság, helyettesítés, arányosítás, korántsem lehetetlen az árakat a társadalom mai helyzete érdekében leszállítani. Ha az állami beavatkozás révén gyengítjük, vagy egészen kiküszöböljük a kereslet és kínálat mechanizmusát, akkor vagy arra az eredményre jutunk, hogy az céltalan, vagy arra, hogy az sikerül, akkor azt úgy a gazdasági élet pozitív, mint negatív pólusa felé érvényesíteni kell. Az pedig kétséget nem szenved, hogy az emberi munkának gépekkel való kiszorítása követeli az árak csökkentését, hogy így a munka csekélyebb jövedelme mellett is lehessen az életet fenntartani. Az olcsó ár egyébként bizonyítéka annak, hogy az emberi hatalom a természet felett növekedett.

17. Gesztusok.

A törvényhozó alkotásai gyakran csak gesztusok, melyek azt fejezik ki, hogy a törvényhozó valami üdvös dolgot akar alkotni. Hogy célját elérje-e, az más kérdés, de a gesztus jó benyomást tesz és ha közvetlenül nem, talán közvetve használ. Persze, néha az eredmény teljesen elmarad.

Más téren is találkozunk ilyen gesztussal. Az Egyház bizonyos kijelentései, rendelkezései a béke, a szociális haladás érdekében többnyire csak gesztusok, legfeljebb megmutatják, mit tartana az Egyház, az Egyház feje helyesnek, kívánatosnak.

A társadalompolitika terén is néha egy helyes gesztus jó benyomást tenne. Különösen a hatalmas munkaadótestületek találnának itt jó terepüket. Egy rokonszenves gesztus sokszor nagy hatást tenne a kedélyekre. Nagyon kívánatos lenne, hogy ezek a munkaadótestületek ne riadjanak vissza ilyen gesztusoktól. Ne mutassák mindig azt a rideg arcot, hanem mutassák néha a nemes, önzetlen gondolkozás arcvonását.

18. A munkásmozgalom végső állomása.

A kisipari munkás, segéd, tanonc idővel mester lehet, önállóságra jut, esetleg jobb anyagi helyzetbe kerül. A szellemi munkás, ha az alkalmazás alsó fokán nélkülöz is, idővel a társadalmi létrán felmászik. A mezőgazdasági munkás sem nélkülözi az emelkedés lehetőségét és a kilátást arra nézve, hogy egy kis darab földet a magáénak mondhasson. A nagyipari munkás az iparvállalatok nagy terjedelme, nagy tőkeszükséglete mellett nem számíthat arra, hogy maga egy nagy vállalat tulajdonosa, részvényes legyen, habár erre is vannak kivételes példák. A szabály azonban az, hogy a nagyipari munkás egész életén át munkás marad. Az alkalmazásban lehetnek fokok, de lényeg szerint a munkássorba fog tartozni egész életén át. Ebből az következik, minthogy az ipari társadalom legnagyobb része ebbe a csoportba tartozik, hogy a társadalmi béke érdekében a munkaviszony úgy rendeztessék, hogy az e csoportba tartozók aránylag megelégedett életet élhessenek. Azért a munkáskérdéssel való legelső megismerkedésem alkalmával a munkásmozgalom célját abban láttam, hogy a munkás is élhessen kultúremberhez méltó életet. Rendes étkezés, ruházkozás, lakás, üdvös szórakozás, művelődés, gyógykezelés lehetősége biztosították számára. A munkásvédelmi és munkásbiztosítási intézmények ezeknek a szükségleteknek egy részét kielégítik és annyiban sikeresen hozzájárulnak ahhoz, hogy a munkásság kulturális színvonala emelkedjék. Erre a társadalom érdekében is szükség van. Sem a szocialista iskola álmai, sem a liberális iskola negációja nem szolgálhat irányul. De minden ember, aki a társadalom hasznára van, aki a társadalmi kötelességeit teljesíti, a társadalom erkölcsi színvonalát megüti, igényt tarthat arra, hogy életének színvonala a kor kultúrájának megfelelően.

19. A szociális igazság kettős etikája.

A szociális igazság, mikor egyfelől a kedvező helyzetben lévő társadalmi rétegektől belátást és áldozatokat követel, a kedvezőtlen helyzetben levőkhöz is intézi szózatát. A szociális igazság érvényesülésének korszakában az eddig kedvezőtlen helyzetben levők mentalitásának is okvetlenül meg kell változnia. Nem indokolt többé a lázadó szellem, a vad gyűlölet, a gyanúsítás, a cinizmus, a reménytelenség, a fegyelmezetlenség, a dac, a hipokrizis, a fegyvercsörtetés, a fenyegetés. A társadalmat áthatván a méltányosság, az igazságosság, a szolidaritás szelleme, a munkásság a többi társadalmi rétegekben nem láthat többé ellenséget, hanem embertársat, áldozatos, belátásra, segítségre hajlandó társat. Az összes intézményekbe bevonulván a szociális szellem, el kell hagyni a szociális lövészárkokat. Ha a szociális szellem az érdekeltek részéről visszautasításban, lekicsinylésben részesül, akkor a társadalom el fog pusztulni, akkor valósággá válik a homo homini lupus. Akkor Ormuzd győz Arhimán fölött. Oldott kéveként hull szét a társadalom. A szociális szellem megértést követel azoktól is, akik ma az élet árnyasabb oldalán állanak.

20. Aktív és passzív kor.

Minden társadalomnak érdeke, hogy lehetőleg minden munkaerő érvényesüljön.

Minden ember életét két korszakra lehet felosztani: az aktív és passzív korra. A passzív kor kezdődik a bölcsőnél és a 16-18 életévig tart, a magasabb pályákon: 21—25 évig. Azután jön még egy passzív korszak, a fizikai munkásoknál körülbelül a 65-ik életévtől számítva. A passzív korszakban az egyén nemcsak nem keres, de a család, a társadalom, az állam segítségét veszi igénybe. Hogy milyen terhet jelent ez a nemzet mérlegében, egészen pontosan nem lehet megállapítani, mert sok körülmény játszik közbe. De talán a minimális költséget évi 500 pengőre lehet tenni. Ez képviseli a fizikai élet lehetőségét. Ehhez járul még a nevelés, a tanítás, kiképzés költsége. Ez a kiképzés fokával emelkedik és a legfelső fokon igen magas. De minthogy ebben a kiképzésben aránylag kevesen részesülnek, itt számításba nem vesszük. Ha pedig csak a 15 éven alóli népességet tekintjük, amely 2.447.285 főből áll, akkor alapul véve az említett 500 pengőt, a passzív korban levő népesség évi költsége 1.223.6 millió pengőnek felel meg, — A passzív népességnek ezt a költségét az aktív korban álló népességnek kell megkeresnie, azon felül, ami a saját fenntartására kell, mert hiszen egyébként a nemzet deficittel dolgoznék. Egyébként az áruk és szolgáltatások ára nem felelne meg a valódi költségeknek.

Látjuk e rövid számításból, milyen fontos a társadalomra nézve, hogy minden munkaerő produktív munkát végezzen, hogy lehetőleg mindenki, akire a társadalom passzív korában költött, elérje azt a kort, amelyben aktív munkájával a társadalomnak megtérítse a passzív korában ráfordított költséget.

21. Phaemon kutyája.

Phaemon, a filozófus, egy hű kutya birtokában volt. Megtanította, hogy minden nap elment a mészároshoz és kosárban hozta el a húst. A világeért sem nyúlt volna hozzá. Egyszer a kutyát egy csomó más eb megtámadta, s elragadta tőle a kosarat. Phaemon látta, hogy kutyája egy percig gondolkodott, majd a többihez csatlakozott, bizonyára úgy érvelvén magában, hogy ilyen sok állattal egyedül nem bír el, maga is részt vett a lakomában. Sőt most már ő falta a legtöbbet. Sok ember hasonlít Phaemon kutyájához. Látja a zsákmányt leső ragadozókat, de minthogy nem bír el velük, ő is hozzájuk csatlakozik. Sok jó szándék, sok jó erkölcs illan így el. Kevés ember hajlandó magát feláldozni, de annál több szeret jóllakni.

De vannak a kutyák között, vannak az emberek között is altruisták, erősek. Mindenki olvasott már a gazdát a végéig védő kutyáról, a gazda sirján elpusztuló kutyáról, a gazda gyermekét a tűzből kimentő kutyáról. Ismerjük a bernáthegyi kutyák gyönyörű teljesítményeit, ismerjük a vak koldus hű társát. Phaemon kutyájának becsületessége csak az idomítás eredménye volt. Mikor az élet körülményei a dresszúrával ellentétbe kerültek, a dresszúra feledékenységbe ment és kitört az ősi ösztön, a bestia. Törekedjünk arra, hogy az emberek között is minél kevesebb legyen az olyan, aki úgy tesz, mint Phaemon kutyája.

22. Az állami és egyéni célok arányossága.

Három evangélista (Máté, Márk és János) elmondja, habár különböző módon, hogy Bethániában röviddel a szenvedések napja előtt egy asszony Jézust drága kenetekkel látta el. Azt is olvassuk, hogy ez az apostolok között elégedetlenséget szült, mert szerintük a drága kenőcsök árából sok szegényt lehetne ellátni. Krisztus azonban helyeselte az asszony cselekedetét, mert a szegények megsegítésére lesz még elég alkalom, de arra, hogy neki szeretettel hódoljanak, már nem. Túlzása a szegénységélyezési törekvéseknek, hogy jótettet csak a szegényeknek nyújtott alamizsnában látnak, de a balzsamra fordított pénzt pazarlásnak minősítik. Ezzel szemben János evangélista e felfogást álembrieskedésnek tekinti, pénzvágyriak. Az Evangéliumnak ez az elbeszélése kellő világításba helyezi az igazságot, hogy az emberi célok között bizonyos arányosságot kell teremteni és ez igazság érvényesítésénél még a szegénygondozással kapcsolatban sem szabad kivételt tenni. Áll ez az államra, a társadalomra, az egyénre egyaránt. A szociális szellem követelménye nem mehet addig, hogy annak az államj a társadalom, az egyén létét feláldozzuk, mert hiszen ezzel a szociális szellem is elvész. Nem lehet pl. az állam védelméhez szükséges eszközöket elvonni, mert így egyidejűleg el ejtenők a társadalompolitikai célkitűzést is. Nem lehet a vallás ápolása, a közoktatásügy és közegészségügy előmozdítása érdekében hozott áldozatok jogosságát megtagadni a szegénységélyezés érdekében. Még az egyén részéről elképzelhetünk olyan esetet, amikor valamely cél, mondjuk: a karitás érdekében megtagadja önmagát, feláldozza önmagát, de az állam, a társadalom nem követhet el öngyilkosságot. Tehát arányosítani kell az állami, a társadalmi, az egyéni célokat. Ahogy például nem lehetséges, hogy minden erejét, áldozatát a hadügyre fordítsa, úgy nem lehet, hogy minden áldozat csak a szegényügy javára fordíttassék, már csak azért sem, mert az állami célok között összefüggés áll fenn és egyiket sem lehet elhanyagolni, hogy az bizonyos ponton a többi célok elsorvadását ne idézze elő. Az észszerű szociálpolitika ezt tudja és nem veszi igénybe a maga számára a kizárólagosságot, a monopóliumot.

23. Szociálpolitika és politika.

Sokan a mai hivatásszerű politikusok közül elmulasztják mélyebben beletekinteni a politika műhelyébe, a politika boszorkánykonyhájába. Ha ezt tennék, jobban érdeklődnének a szociálpolitika iránt, jobban értékelnék annak fontosságát. Mert akkor látnák, hogy az igazi politika: a szociálpolitika, nem a választás, nem a szavazás, nem a karrier.

Az államok haladásának egyik főkritériuma: a jólét emelkedése. A jólét emelkedésének egyik rendes, úgy mondhatni: elkerülhetetlen következménye a jólét differenciálódása. Nőttön nő az ellentét gazdag és szegény között. Ilyen helyzetben az államférfi legfőbb feladata ezt a differenciálódást a lehető legszűkebb térre szorítani, azt lehetően mérsékelni, nehogy bekövetkezzék ama nagy bölcs mondása, hogy az állam tulajdonképpen két részből áll: a gazdagok államából és a szegények államából. Ha ez az eset valóvá lesz, a következménye nem lehet más, mint állandó forradalmak, vagy az állam hanyatlása, vagy diktatúra, zsarnokság, vagy erősebb, bár kezdetlegesebb népek által való meghódítás. Az esetek bármelyikének megvalósulását csak bölcs reformok által lehet megakadályozni, melyek a szélsőségek kifejlődését nem engedik kibontakozni, tehát szociálpolitikával. Ezt a történeti igazságot a legerősebb reflektorral világítja meg Róma története. Licinius Stolóval kezdődik a római szociálpolitika, a Gracchusok meggyilkolásával végződik. A reformok nem voltak keresztülvihetőek, megbukik a köztársaság és következik a zsarnokság. A reformok a régi korokban természetesen elsősorban a földbirtokokra vonatkoztak, mert nagytőke nem létezett, nagyipar nem létezett, hitel nem létezett. A szabad munkást kiszorította a rabszolga, a gabonatermelést alacsonyabb termelési költségeinél fogva kiszorította az Egyiptomból hozott gabona, a nobilitas kiszorította a kis parasztgazdaságot, a proletárok összegyülekeztek Rómában és ott eladták szavazatukat. Roma omnia venalia.

Korunkban az állam kedvezőbb helyzetben van annyiban, amennyiben segélyforrásai gazdagabbak, politikai intézményei igazságosabbak, ruganyosabbak, liberálisabbak. A modern államban azonban nem kisebb a veszély, hogy a nagy va-

gyoni, jóléti disparitások az állam hüvelyét szétrepesztik. Azért a modern állam legfőbb feladata: a szélsőségeket lefaragni, a középső és alsó rétegeket erősíteni, a megelégedést terjeszteni és a lappangó forradalmi lázt csillapítani. Ez, valljuk meg, sokkal fontosabb, mint az, hogy egy vámtétel valamivel magasabb, vagy alacsonyabb, vagy mint az, hogy egy államtitkárral több, vagy kevesebb van; hogy a sajtó eléggé dícséri-e az uralkodó pártot és annak vezérét, stb. Végső és legfőbb célja az állami igazgatásnak: a társadalmi összhang biztosítása, a jólét elterjedésének előmozdítása és így az állami és társadalmi rendnek a legerősebb alapokra helyezése. Ezt pedig csak helyes és mindig éber szociálpolitikával lehet elérni.

24. „Elle s'en va, la race de Prométhée”.

Letűnt Prometheus faja, mondja Lanfrey, a francia forradalom élesesű és nemes gondolkozású elemzője. Letűnt az a faj, mely nagy célok megvalósításáért szenvedni is tud. Pedig a dolgok rendje az, hogy minden szülés szülési fájdalmakkal, minden életmunka áldozatokkal, minden győzelem harcjal jár. A fő csak az, hogy az áldozat, a szülés fájdalma, a csemete gondozása jutalmat találjon az eredményben. A szociálpolitika munkásainak sem szabad erről megfedkezniük. A szociálpolitikai célkitűzések harcot jelentenek az önérdék ellen, a közömbösség ellen, a hipokrizis ellen. A szociálpolitika ecclesia militans is ki van téve üldözésnek, félreértésnek, a korlátolt eszűek, rossz májúak, a saját árnyékuktól megijedők, a minden haladástól rettegek támadásainak és aknamunkájának. Már az ártatlan „szociális” szó is megremegetti egész valójukat. A szociálpolitikusoknak meg kell cáfolni Lanfrey mondását. A szociálpolitikusoknak meg kell mutatni, hogy még él Prometheus faja. Meg kell mutatni, hogy vannak, akik eszményi célokért szenvedni is tudnak. Ha a harácsolok, a rövidlátók, a sajtó, a közhatalom egyes szervei részéről támadások, akadályok nehezítik meg a szociálpolitika munkáját, gondoljanak a szociálpolitika harcosai Prometheus keselyűjére és mutassák meg, hogy Prometheus faja nem halt ki.

25. Gép és ember.

A szociálpolitikus joggal hangsúlyozza, hogy minden emberben tisztelni kell az emberi méltóságot és hogy ez a gyári-rendszer első korszakában nem történt meg. A gyárosok szemében a munkás csak mint „hands” szerepelt. A lélekkel, az egyéniséggel, az emberi mivoltával nem törődtek. A gép mindenekelőtt sok munkást kiszorított és munkanélkülivé tett, de viszont a gép által elért olcsóbbodás a termelés szűk határait nagyon kiterjesztvén, munkanélküliség csak ritkán volt észlelhető. A gép ugyan sok terhes munka alól felszabadította az embert, de másfelől, minthogy a gépek pihenésre nincs szüksége, a munkaidőt kiterjesztette, szabállyá vált sok üzemben az éjjeli munka. Azután a gép mellett a gyengébb kor és a gyengébb nem is alkalmazást talál. Ez vezetett a családi kötelék felbomlásához, a korcsmázáshoz, a lakás elhanyagolásához, a nemek promiscuitásához, erkölcsi zülléshez. Az ember degradálódott, az ember függvénye lett a gépnek.

Azonban a dolog másik oldaláról sem szabad megfeledkezni. A gép által elért tömeges termelés a munkásnak, mint fogyasztónak, javára vált, mert a szükségleti cikkek ára olcsóbbodott, a munkás, aki a régi szövetárú magas árát nem tudta megfizetni, most sokkal jobban tud öltözködni és sok más szükségleti cikket tud megszerezni. Egyes munkáágakban a munka könnyebbé vált. A törvényhozás szabályozta a vasárnapi munkaszünetet, stb.

Mint sok emberi intézkedésnek és intézménynek, a géprendszernek is vannak tehát, káros oldalai mellett, előnyös oldalai még a munkás szempontjából is. Általánosságban csak az mondható, hogy mindenesetre az ember emberi voltát feláldozni nem szabad. A társadalom, az állam élhet gép nélkül, de nem élhet ember nélkül. És ha a gép ezen alap-tétellel konfliktusba kerül, az embert kell a gép fölé helyezni.

26. Társadalmi arisztokrácia.

Minthogy, mint már kifejtettük, az emberek nem egyenlők, minthogy különösen nem egyenlők a társadalomnak tett szolgálatok tekintetében, a társadalom életére, haladására nézve fontos, hogy a társadalom rendelkezék olyan mechanizmussal, melynek segítségével a kiválóságoknak megfelelő hely, működési kör és elismerés is biztosíttassék. Ha körülnézünk a jelenben, ha visszatekintünk a múltba, azt látjuk gyakran, hogy fontos működési kör és elismerés olyanoknak jut, akik azt meg nem érdemlik.

A parlamenti választások rendszere épenséggel nem biztosítja azt, hogy a legkiválóbbak jussanak a nemzetek törvényhozásába. A tanszékek betöltésénél, a tudományos testületek választásainál, a miniszteri kinevezéseknél akárhányan érdemtelenül emelkednek fel. Az érdemtelenséget lehet ellensúlyozni pénzzel, protekcióval, reklámmal, komasággal. Még a legmagasabb állásokba is eljuthatnak olyanok, akik arra nem érdemesek. Hozzájárul ehhez, hogy az érdemtelenséget ellensúlyozni lehet szemérmertelenséggel, az érdemességet pedig elhomályosítani szerénységgel. Krisztus még azt sem akarta elfogadni követőitől, hogy jónak mondják. így valóban csak a keresztfára lehet eljutni, ha csak szimbolikusan is.

Pedig sajnos, ezen gyökeresen segíteni alig lehet. A Sokrateseknek méregpoharat nyújtanak, a Gracchusokat, a Lincolnokat meggyilkolják, Apponyi, Szilágyi nem lettek miniszterelnökök, X-ek: igen. Apponyi nem lehetett a külügyi bizottság elnöke, de N. N. igen. Molière nem lehetett az Akadémia tagja, de Barthou: igen. Csemegi nem lehetett az Akadémia tagja, de X. Y. igen. De néha az igazság pallosa mégis lesújt és összetöri a hipokrizist. Katona Józsefnek, Madách Imrének, Ady Endrének talán nem jutott irodalmi társaság korszorúja, mégis a legnagyobbak sorába tartoznak.

Valamint az uralkodó családokba gyakran becsempésztek fattyúkat, úgy történt a társadalmi arisztokráciánál is. Védekezésre csak egy fegyver áll rendelkezésre: a tisztesség, józan, független ítélet. Ha a társadalom ezekkel a fegyverekkel rendelkezik, akkor a társadalom arisztokráciájába kevés fattyú fog belekeveredni. Erre annál inkább kell törekedni, mert bár-

mennyire a közösség javát keressük, sőt talán ép azért, bármennyire hódoljunk a demokratikus eszménynek, vagy talán ép azért, biztosítani kell azt, hogy egy társadalmi arisztokrácia kifejlődjék és hogy arra folt ne essék. Az egész természetén végig vonul a fokozatosság képe, a hideg gránittól a lángoló géniuszig, a társadalomban sem lehet egy fokra helyezni az értéktelen egyént a lángeszű, nemes gondolkozású, nemes életű, minden ízében valóban arisztokrata érzelmű egyénnel. A fának is koronája van, a hegynek is csúcsa van, a templomnak is tornya van, a társadalomnak is feje, szíve van, melynek helyes működése nélkül nincsen egészség.

27. A hit.

A szociális érzés és a hitbeli érzés azon közös természetel bír, hogy mindkettő az embert eszményi magasságba emeli. Azért az egyik a másikat erősen támogathatja. A szociális érzés magasabb szankcióját a hitben találhatja, a hithez vezető út pedig az emberi együttélés magasabb rendeltetése. Vizsgáljuk tehát a hit problémáját is. Strauss a vallás által nyújtott szellemi, erkölcsi táplálék helyébe ajánlja a költői és zenei művekben rejlő nagy szellemi élvezetet és benső elmélyedést. Strauss nem gondolt arra, hogy ezeknek a költői és zenei műveknek legnagyobbjai, leghatalmasabbjai az Istenben való hitből erednek és enélkül nem léteznének. Hát miért nem fordulhatna az ember is közvetlenül ezen művek forrásához? Strauss azt is elfelejti, hogy a vallások az Isteniszteletben felhasználják a költői műveket, a zenei nagy alkotásokat, a zsoltárokat, a hitszónoklatokat, a vallásos költeményeket, az oratóriumokat, a kántátékat, stb. Strauss elfelejti, hogy az ember legtökéletesebb lénynek ismeri a személyiséggel bíró lényt, tehát ha a leg-tökéletesebb lényre gondol, alig kerülhető el, hogy azt többé-kevésbé ne személy alakjában lássa, mert bármily hatalmasnak látjuk a csillagokat, a tejutat, az univerzumot, mégis abban életet, abban akaratot, abban szellemet nem látunk. Ezek a nagy testek a maguk törvényei szerint vannak megalkotva, a maguk törvényei szerint mozognak időtlen-időkéig, de magukon kívül egy homokszemet sem tudnak teremteni, nem tudnak mozgatni. Az embernél tökéletesebb lényt az emberi fantázia sem a kőben, sem a fűben, sem a csillagban nem láthat, még azoknak együttesében: az univerzumban sem, hanem csak egy nálánál még tökéletesebb ésszel és akarral, amellet halhatatlansággal, utánozhatatlan alkotó képességgel bíró lényben. Hisz az ember maga is míg él, míg az élő testben lélek van, oly időbeli és térbeli távolságokat tekint át, melyek határtalanok. Az ember továbbá nem tudja elképzelni, látván a természeti lét fokozatait, hogy nálánál tökéletesebb lény ne létezzék. Könnyebben is tudja megérteni a létet, minthogy annak millióféle jelenségei a maguk szülte törvények szerint mennek végbe. Az embernek szüksége van arra az elgondolásra, hogy a kérlelhetetlen ellenséges elemek ellen van, aki

megvédheti, mert ez vigaszul szolgál a kétkedőnek, a hitetlennek is. A korlátlan lehetőségek között lehetségesnek akarja hinni, hogy a fenyegető veszély elhárítható. A kifürkészhetetlen természet menetével szemben szüksége van az embernek arra, hogy egy jó, egy igazságos, egy elismerő Isten legyen. Pán meghalhat, de Isten nem. Az ember le nem küzdheti azt az óhajtást, ha maga, vagy gyermeke, vagy anyja, vagy atyja, barátja súlyos betegségből felépült, ha a viharos tenger fenyegető hullámai elől partra száll, ha a tűzveszélytől maga és vagyona megmenekült, ha sorsában kedvező fordulat áll be, hog^ hálát mondjon. És kinek mondhat hálát, ha nem egy nálánál nagyobb, hatalmasabb, bölcsebb, jóságosabb, mindent intéző lénynek.

Az Istenben való hit szüksége abban is rejlik, hogy az embernek okvetlenül szüksége van arra, hogy magán túl, magasabbra emeltessék, a hit nélkül pedig materialistává válik, költők és zeneköltők élvezése mellett is. Nem tudok abban sem haladást látni, hogy az egyházak, a vallási kultusz megsemmisíttessenek. Lehet arról szó, hogy az egyháznak ne legyen az államban túl nagy szerepe a világi dolgokban, hogy az egyházat reformálni kell, hogy az összhangba hozassék a kultúrember mai színvonalával, de ha az emberek egyesülése minden téren, minden törekvésben haszonnal jár, mért ne képezzenek azok testületeket a legnehezebb és a legnemesebb eszmék kultusza céljából¹?

28. Közéleti puritanizmus.

A szociális gondolkodás oly társadalmi rendet létesített, mely többé-kevésbé elhárítja mindazokat a gondokat, melyek azelőtt az egyénre nehezedtek. Mindinkább általánossá válik, vagy állami, vagy társadalmi berendezkedések segítségével, hogy a munka ne legyen túlterhelt, hogy a mi legsúlyosabb gondokat okozott a régi társadalmakban, betegség és a súlyos aggkor esetére az egyén támogatásban részesül, így tehát az anyagi helyzet többé nem olyan nyomasztó. Még a nemes és olcsó szórakozásról is történik gondoskodás. Ily viszonyok mellett joggal számíthatni arra, hogy a gazdagodási vágy undorító módjai lassankint eltűnnek.

Ezen undorító módok közé tartozik a közélet terén teljesített szolgálatok kizsákmányolása vagyonszerzésre, vagyonhalmozásra való kihasználása. A köz gondoskodik a szolgálatban álló egyén megfelelő szerény ellátásáról, de nem nyújthat gazdagságot. A közszolgálatból nem szabad gazdagon kilépni, ha abba szegényen léptünk be, kivéve, ha a gazdagság magánjogi ténykedések, örökség, házasság, szerencsés konjunktúra eredménye. Gracchus a szenátus előtt tartott beszédében azt mondja: „mikor Rómába visszatértem, a kocsijaimat, melyeket a provinciába ezüsttel telve vittem el, üresen hoztam vissza. Mások a hordókat, melyeket borral telítve vittek el, ezüsttel telten hozták vissza”. Ebben a szellemben hangzott el egyszer a magyar képviselőházban a súlyos szó: ha az állam szegényedik, az állam szolgálja nem gazdagodhatik. Ebben a szellemben tért vissza a magánéletbe egy Cineinnatus, egy Washington, miután a legnagyobb hatalom a kezében volt. Ez a szellem annál győzelmesebb lesz, minél mélyebb gyökeret ver a szociális érzés.

29. A munka nem áru.

Alig lehet sejteni, hogy ez a rövid mondatocska egész forradalmat jelent nemcsak a társadalomgazdaságtan elmélete terén, hanem az európai társadalmak életében. Az úgynevezett klasszikus angol társadalomgazdaságtan erősen individualisztikus felfogása az áru piac szempontjából nézvéen a jelenségeket azt látta, hogy a munka is áruként szerepel, melynek ára függ a kereslettől és kínálattól. A kapitalista nincs tekintettel arra, hogy ez az áru szorosán összefügg a munkás, az ember személyével, attól el nem választható, ládába nem rakható, kedvezőbb időre el nem raktározható, emberek életfenntartására szolgáló. A kapitalistának a munkás csak „hands”, neki csak a „hands” kell, semmi egyéb. Ha a munkakínálat pedig nagy, a munka ára csökkenhet, az éhbér szintjéig. A kapitalista törekvése, hogy mentől olcsóbban termeljen, odavezethet, hogy zsenge gyermekek, gyenge nők is szívesen alkalmaztatnak, akiknek bére alacsonyabb a felnőtt férfimunkás bérénel.

Az angol szakszervezetek az elméletnek és gyakorlatnak ezt a kérdését leleplezték. Figyelmeztettek arra, hogy a munka nem holt eszköz, hanem élő ember, aki élni akar és akinek élni kell, mert a társadalomnak, az államnak emberek kellenek, nemcsak munkájuk miatt, hanem, mint polgárok, mint katonák, mint adófizetők, mint szülők, stb.

A rideg költségszámítást nem lehet a munkára teljesért alkalmazni, már azért sem, mert az árúnak a piaca többé-kevésbé az egész világ, az embert pedig ezer kötelék fűzi a munkahelyhez, a hazájához, a nemzetéhez, a vele ugyanazt a nyelvet beszélő, ugyanazon életelvet valló, ugyanazon történeti kapcsokba behelyezett embertársához, a megszokott természeti környezethez. Legyen tehát más helyen akármilyen magas a munkabér, oda nem mehet, ellenben az árút el lehet küldeni akár az emberevők közé. A munka nem áru, ez a társadalompolitika egyik sarkatétele.

30. A két Magna Charta.

A társadalompolitikának két Magna Chartája van. Az egyik XIII. Leó pápának 1891. május 15-én kibocsátott enciklikája: a Rerum Novarum. A másik a szomorú békeszerződések XIII. része. A két Magna Chartából folynak újabb jelentős társadalompolitikai alkotások: XI. Pius pápa Quadragesimo Anno című enciklikája, mely a XIII. Leó pápa enciklikájának 40 éves jubileuma alkalmából bocsátott ki, továbbá Mussolini Carta del Lavoro nagyjelentőségű törvénye, stb.

Ha az alapvető két Magna Charta szövegét elemezzük, lehetetlen észre nem venni, hogy azok megalkotására nagy hatással volt a társadalomerkölcsi iskolának befolyása a társadalomgazdaságtan újabb továbbfejlesztésére. Nem lehet tagadni, hogy viszont a társadalomerkölcsi iskola tanítása részben az úgynevezett tudományos szocializmusnak a modern gazdasági fejlődés kinövészterű alakulására vonatkozó bírálatából indult ki. Már John Stuart Mill 1848-ban megjelent nagy munkájában új hangok szólalnak meg. Hasonlóképpen a történeti-iskola tanításában, a német szociálpolitikai egyesület munkálataiban, az angol szakszervezetek vezetőivel, stb.

- Miben egyezik, miben különbözik a két Magna Chartája a modern társadalompolitikának? Csak a leglényegesebbet tartva szemelőt, azt állapíthatjuk meg, hogy mindkettő kiindulási pontja a tétel: a munka nem áru, még kevésbé áru a munkás. Tehát a gazdaságtan bizonyos tételeit, amelyek az áru tekintetében egészen helyesek, tévesek, ha azokat a munkára alkalmazzuk. A két Magna Charta azonban sokban különbözik. A XIII. Leó pápa enciklikája sokkal általánosabb, általában a társadalmi reform egész mezejét járja be, míg a békeszerződés XIII. része csak a munkáról szól. Sőt a XIII. Leó enciklikája természetesen még a társadalmi reform terén is túlmegy, mert az anyagi és társadalmi érdekeket alárendeli az ember végső rendeltetésének, végső céljainak, a társadalmi összhang legáltalánosabb biztosítékának, az ember nemesebb és legmagasabb vallási eszméjének.

31. Hogyan gondolkodik a világ a társadalompolitikai reformokról?

Sajnos, vannak még, akik a szociális szótól megijednek. Remélem, már csak kevesen! Hogy mikép gondolkodik ma a világ gondolkozó és illetékes része a társadalompolitikai reformokról, azt azonban nem ezektől a vakságban leledzőktől kell megkérdezni. Ezt Mussolini, Rooseveltt, XI. Pius, Ford és Hitler intézkedéseiből és munkájából jobban megtudjuk. A kérdés gazdag irodalmából különös figyelmet érdemel az a testes kötet, melyet a milánói katolikus egyetem (Universita Cattolica del Santo Cuore), amely a társadalomerkölcsi gondolkozás egyik vára, XIII. Leó pápa enciklikájának 40 éves jubileuma alkalmából kiadott. Ebben a kötetben megszólalnak jóformán az egész világ (sajnos Magyarország hiányzik) katolikusai felekezetiileg nem elfogult gondolkodóinak tekintélyes tagjai.

Ebből a kötetből megláthatja mindenki, hogy a társadalmi-reformok idejét elérkezettnek tartják. A legkonzervatívabb fórum, a római helytartó, élére állott a társadalmi és persze az erkölcsi megújodást követelőknek. Csak a szociális, erkölcsi és vallási igazságok menthetik meg a társadalmat, mely a nélkül vagy a bolsevik, vagy a kapitalista anarchiába süllyed.

32. Assisi Szent Ferenc.

Mammonizmus és plutokrácia akkor is tomboltak. Az aranyborjú előtt akkor is táncoltak. A vagyonkülönbségek akkor is kettészakították a társadalmat. A munkás és családja akkor is megfeszültén dolgozott és nyomorgott és ökölbe szorította a kezét. Sülyedt az erény, az egyház, az állam, a társadalom. A szent sírt meghódították, de a Kelet bűneit behozták Európába. Ez a látvány forradalmat idézett elő a gazdag apa fiában, Assisi Ferencben. A szegénységnek és az emberszeretetnek lett a hirdetője, a teljes szegénységnek és a teljes emberszeretetnek, mert követőinek csak a maguk keze munkájából, vagy alamizsnából volt szabad megélniök. Emberszeretetébe pedig belefoglalta az általa elítélt gazdagokat is. Gyűlöletet nem ismert. Szelídséget, alázatosságot követelt. Bár teljes lemondást hirdetett, nem égette el a fényűzés tárgyait, mint Savonarola, nem tiltotta be a multságokat. Szentnek mondta a szegénységet, a szeretetet, az együgyűséget. Nem volt fanatikus, megértette azt, hogy az egyház is, mint világszervezet, be volt kapcsolva az anyagi érdekek világszervezetébe, ezért békét tartott még az egyházzal is, mely annyi ponton eltért az ő főbb eszményeitől. A maga és társainak feladatát abban látta, hogy a pénzhajhászattal szemben hangoztassák a szegénység, az egyszerűség, a szükségletnélküliség nagy erkölcsi erejét. Megelégedve a saját és társai példájában a veszélyes korszellemmel szemben kifejezett tiltakozással, joggal mondhatjuk, hogy egyik nagy hirdetője volt és marad a szociálpolitika eszméinek, még pedig nemcsak szavakkal, hanem tettel, áldozattal, életvezetéssel.

33. Aquinói Szent Tamás.

Földi javakat szabad kívánni. A földi javak arra valók, hogy a szükségleteket kielégítsük, de nem arra, hogy végcélul szolgáljanak.

A földi javak másokéi is, akik azokból tarthatják fenn magukat, ami mások számára felesleges. Jegyezzük meg, hogy Aquinói Szent Tamás, aki a kor gazdasági követelményei iránt már teljes fogékonyságot mutatott, a javaknak és a tulajdonnak csak azt a funkcióját ismeri el, hogy azok szükségletkielégítésre fordíttassanak, de ne legyen a javak szerzése életcélja az embernek, mert másképpen a magasabb célok elhomályosulnak.

A javaknak Aquinói Szent Tamás szerint van szociális kötelezettségük, mert a fölöslegre igényt tarthat az, aki hiányban szenved. A gazdagság tehát tartozik a szegénységnek.

A vallásos ember elismeri e kötelezettség fennállását, mert a vagyont az Isten jóságának tulajdonítja. Míg tehát Aquinói Szent Tamás egyfelől nem rosszalja a törekvést, mint más egyháznagyok, hogy anyagi javak is szerzettessenek, másfelől a gazdagok köteletségévé teszi, hogy a fölöslegből engedjenek át a nélkülözőknek.

34. A társadalompolitika néhány építőmesteréről.

XIII. Leó pápa.

XIII. Leó pápát a társadalompolitika történetében előkelő hely illeti meg. Nemcsak azért, mert az emberiség legmagasabb polcáról hirdette a társadalompolitika több fontos tételét, hanem azért is, mert ezt a nagy állás tekintélye és alapos készültsége is támogatta. Nem mint pápa foglalkozik először a szociálpolitikával és a gazdaságtan problémáival, hanem már előbb, mint perugiai püspök, pásztorleveleiben, dolgozataiban, leveleiben; így az első nemzetközi munkaügyi konferenciának Berlinbe való összehívása alkalmából, II. Vilmos császárhoz intézett levelében stb. Már első pásztorlevelében, amely a modern civilizáció bírálata, mint később a *Rerum no varamban*. Fő tételeit hézagosan a következőkben foglalhatjuk össze: 1. A modern közgazdasági tudomány a munkát tekinti az ember végcéljának, az embert pedig gépnek tekinti, melynek értéke terméivényeinek értékétől függ. 2. Ezen egyoldalú felfogásból származik a munkás gyengeségével való visszaélés, a gyermekek és a családi körből kiragadott anyjuk munkájával való embertelen üzlet. 3. Az emberek az anyagiakhoz láncolatnak, a szellem a munkának ezen áldozataiban, akik ismét pogányokká válnak, meghal. 4. Mértéktelen gazdasági vágy (*praescutium bonorum immoderato cupido*) és az emberi nem rabszolgasága, néhánynak öröme. 5. Inkább arra kell törekedni, hogy a szegénység csökkentessék, mintsem a gazdagság szaporíttassék. 6. Hamis filozófiai és nevelési tételek szüleménye az utilitarisztikus egoizmus. 7. Hiányzik az egyensúly a társadalom különböző osztályai között; innen a lelkek nyugtalan-sága, gyűlölet, irigység, csalódás, zavargások és lázadások.

Ezek a nagy szellemi elmélyedésben, hosszú időn át érlelt és különböző enciklikákban, pásztorlevelekben, iratokban kifejezett gondolatok képezik az alapot, melyen azután a *Rerum novarum*, a keresztény újkor gazdasági rendjét körülíró *Magna Charta* felépült.

Carlyle.

Carlyle emlékét is kell idézni, aki shakespearei mennydör-géssel, athéni Timon keserűségével ostorozza a korában Anglia-

ban tomboló kapitalista kizsákmányolást. Tekintsük sötét látomását. A mi bonyolult időnkben, amidőn a pénzviszony az egyedüli kapcsolat ember és ember között, az emberiség nehezen dolgozó osztályai durva, de nyomatékos modorukban kijelentik a nemdolgozóknak, hogy lehetetlenség elképzelni, hogy egyetlen egy osztály, a nagy alsó osztály nyomora elszigetelve maradjon és mint ezen osztály sajátossága tárgyalassék. Az elkerülhetetlen infekció által, mely a gondolkozó előtt elég világos, elég világos a nemzetgazdaságtan előtt is, hacsak gondolkozni akar, hogy a legalacsonyabbak nyomora felfelé terjed és mindig magasabbra, még a legmagasabbakat is elérve, míg minden nyomorulttá, megbízhatatlanná válik; nyomorult szolgák, akik korpa és főtt fű mellett koplálnak, kerülőúton, de biztos eljárás szerint királyok fejét viszik a nyaktól alá.

Szomorú látvány! A civilizáció legmagasabb fokán az emberek kilenctized része az ember, sőt az állatember küzdelmét, az éhség elleni küzdelmet kénytelen vívni. Az országok gazdagok, példátlan bőséggel rendelkeznek mindenben, de az emberek az országokban szegények, nélkülöznek jobban, mint valaha, minden belső és külső szükségletkielégítés dolgában.

Lange.

Ma már a meglehetősen feledésbe ment írók közé tartozik. Szociális irányú munkáinál is jobban ismerik „Geschichte des Materialismus” című jeles munkáját. A társadalompolitikai irodalom terén legnevezetesebb munkája: „Die Arbeiterfrage”, melyben a régi felfogással szemben az új tapasztalatok és az új természettudomány segítségével sok ortodox dogmát támadott meg. Társadalompolitikai irányban bátran az építők közé számíthatjuk, aki önálló gondolkozással járult az eszmék tisztázásához. Itt elég lesz a következő eszmemenetre utalni. Aki az embert a szó teljes értelmében embernek elismeri, nem kételkedhetik abban, hogy melyik oldalra álljon, ha a magasabb rendeltetés tudata a tömegekben érvényre jut. Csak arra tekint, hogy az átmenetet az új állapotba megkönnyítse, a harcokat mérsékelje és az emberiség örök javaiból annyit mentse, amennyit csak tud. A magántulajdonnak eredeti berendezkedése értelemmel nem bír, ha nem abból indul ki, hogy minden létező egyének elegendő rész juttatandó belőle. A magánjog minden következménye, mely ennek a követelménynek útjában áll, azt bizonyítja, hogy ez az emberi berendezkedés is fundamentális hibák és hiányok befolyásának túltengése miatt saját ellentétjévé válik és épen azt idézi elő, aminek elkerülésére eredetileg elhivatott. Hogy az ember valamilyen hozzájárulása nélkül létesített rendet elismerjen, mely őt a társadalom javaiban és élvezeteiben való részesedésből kizárja, azt épen oly kevéssé lehet várni, vagy követelni, mint azt, hogy az ember, akit

a társadalom kiközösített, e társadalom tagjait, kik őt üldözik, kímélje.

Nagyon figyelemreméltó egy helyesebb közgazdasági és szociális felfogás szempontjából az, amit Lange a *Geschichte des Materialismus* (Iserlohn, 1875, IV. Abschnitt: Der ethische Materialismus und die Religion, 453. old.) mond: „Ha a gépeink óriási ereje és az emberi kezek által végtelenül tökéletesített alkotások arra fordíthatnának, hogy mindenki számára az élet elviselhető legyen, a szellemnek pedig nyugalmat és eszközöket nyújtson magasabb kifejlődésére, akkor már talán most is lehetséges volna az emberiség szellemi feladatainak veszélyeztetése nélkül a kultúra valamennyi áldását az összes osztályokra kiterjeszteni, azonban ez egyelőre nem a kor iránya. Képzeltető a termelésnek és a termelési eszközöknek állandó szaporítása anélkül, hogy egyetlen embernek élvezete lényegesen fokoztassék és anélkül, hogy a dolgozó tömegek emberhez méltó életnívójának biztosításához csak egy lépéssel is közelebb juthatnánk. Nem az a kérdés, hogy az önérdék befolyása a létező szükségletkielégítésnél nagyobb, vagy kisebb, hanem az, hogy üdvös és időszerű-e azt aránylag nagyobbá, vagy kisebbé tenni. A haladás tulajdonképpeni folyamata a közérdek irányában fekszik.”

Schmoller.

A gazdaságerkölcsi irány egyik lelkes hirdetője, a fényes-tollú berlini tanár, aki sok tanítványába, sőt társadalmi rétegbe elhintette a szociális igazság felé való törekvés magvát. A „Die soziale Frage und der preussische Staat” c. tanulmány lelkes soraiban a Sturm und Drang szelét érezzük. A Treitschkevel való replikában a társadalmi strukturografia lelkes kutatóját látjuk. Néhány sora megérdemli, hogy itt felfrissítsük.

„A társadalmi ellentétek nem egyéni érdem és egyéni bűn következményei, hanem a hatalom szüleményei. Így keletkezett a vagyonegyenlőtlenség, mely tovább öröklődik, melyet család és a politikai hatalommal való visszaélés fokoznak. Egészen napjainkig nincsen olyan vagyon- és jövedelemeloszlás, mely teljesen ment lenne ettől a mintegy tragikus büntől, mely a társadalmi harcokban tovább működik. Az újkor gazdasági eszménye az alaki jogegyenlőség és szabadság. A tömegeket is sokáig kielégítette ez. A liberalizmus vezetői is bizonyára jóhiszeműen cselekedtek. A tévedés ugyanaz volt, mint mikor a lóversenyeknél azt hiszik, hogy csak a versenypályát kell mindig kiszélesíteni s akkor majd a gyengébb lovak is kitűnnek, a helyett, hogy gondoskodtak volna arról, hogy a lovak egyenlő feltételek mellett fussanak. Az előbbi évszázadok alatt agyonkínzott, nyomorgó osztályok a szabad verseny folytán rosszabb helyzetbe kerülnek, szükségképpen be kellett következ-

nie a pillanatnak, midőn ez osztályok a kínzó ellentétet észreveszik, hogy a politikai életben, a katonai szolgálatban egyenlők a legelőkelőbbekkel, csak a gazdasági területen tátong nagy űr. így keletkezett a társadalmi kérdés. Egy ezrekre kiterjedő mozgalom csak úgy lehetséges, ha már ezerszer ezer kezd keltelkedni. Aki a történelem haladásában hisz, annak el kell ismernie, hogy az alsóbb osztályok helyzete a reformot követeli és be fogja látni, hogy chaosban élünk, a régi gazdasági élet formái széthullanak, s nagy gazdasági forradalom van keletkezésben. A cél megvalósítása pedig erkölcsi erőktől függ, mint ahogy a gazdasági szervezkedésben eddig minden haladás erkölcsi erők győzelme volt.”

Stein.

Az elsők egyike, aki a modern társadalmi mozgalom történetbölcseleti alapjait felismerte és magyarázta, aki ezzel a társadalmi politikának és a társadalmi közigazgatásnak megadta a tudományos alapját, aki általában a társadalmi mozgalmat, mint a történelmi evolúció szükségszerű folyamatát tárgyalta, azt a társadalom biológiai struktúrájába beágyazta. Stein Lőrinc a társadalmi tudományok nagy tanítómestere volt. A szociális mozgalom nagy fókuszában, Parisban közvetlen kapcsolatba jutván a szociális mozgalom főbb apostolaival, megírta a „Szocializmus és Kommunizmus Franciaországban” című munkáját, melyben elemezte a proletárság történeti fellépését és belső tényét. Munkája, mely 1842-ben jelent meg, bár csak történeti dolgozat, kétségtelenül hatással volt az eszmék tisztázására, sőt nem valószínű, hogy Marxra is befolyást gyakorolt. Későbbben különösen a „Közigazgatástan” című munkájában foglalta rendszerbe eszméit, melyeknek lényege a következő volt: A hűbéri és rendi társadalmi szerkezet után eljutott a világ az állampolgári társadalom szerkezetéhez. Míg amazok bizonyos jogrendszeren alapulnak, addig az állampolgári társadalom korában az állam, a közigazgatás és a társadalom megváltozhatatlan törvényeivel áll szemben. Ezek a törvények ismeretesek. Az állampolgári társadalom legmagasabb elve, melyet az állam is elismer, a személyiség absztrakt egyenlősége, viszont le nem tagadható tény a tulajdonjogban gyökeredző lényeges egyenlőtlenség. A tőke mennyiség-törvénye alapján ez a birtokosok és birtoktalanok különbségéhez vezet. Ebből folyik e társadalmi rendszer döntő törvénye, mely szerint a tőke a munka tőketermelő erejét abszorbeálja. Az állampolgári társadalom osztályai ennek tudatára ébredvén, mély és éles ellentétbe kerülnek. Az egyenlőségre alapított társadalom szüli az egyenlőtlenséget, nemcsak mint organikus tény, hanem mint a közgazdaság törvényei által szült ellentétet. Ez az egész világot megrázó ellentét szüli a két kérdést, mely a szociális kér-

dést alkotja. Az első az, helyes-e olyan közgazdasági, társadalmi jogrend, melynek elkerülhetetlen következménye ez az ellentéti A másik kérdés: mi legyen itt az állam feladata?

Nincs kétség, hogy korunk e két kérdés középpontjában áll, megfogta a földgömbnek nem egyik, vagy másik részét, hanem az egész világot. Dőreség volna állítani, hogy akár a legbőleesebbek is megtalálták volna a megoldást.

Az állampolgári társadalom, mely a szabadságért való küzdelemben együtthaladt, ismét szétválik. A tőke szabad lett; most hatalommá válik. Körülveszi a trónt, a katonai szolgálatot a földbirtokra hártja, a választójogot eensushoz köti, kezébe veszi a kormányt. Uralkodik az államban és társadalomban. Mellette ugyan a másik tényező: a munka is szabad, de ez mit használ ennek? Mert keresetének feltételei nem benne nyugszanak, hanem a tőkében; az már szervezkedett és annyira nő, hogy már a legkiválóbb munkaerő szemében is utolérhetetlen. A verseny vezet a munkabér csökkenéséhez. Ez az egyenlőtlenység nevezhető-e szabadságnak? Mi által veszett el a szabadság? A tőkének az állam feletti hatalma által. A tőke az állam. A népképviselőt a tőkée; a kormány a népképviselőté. Hol itt az egyenlőség és hol találjuk ezt meg újból?

Ezeket a kérdéseket kell megvizsgálni. Ezek a világtörténelemnek nagy érverései. 1848: fordulópont. A tőke, mely az állam fölött uralkodott, nem tudott maga fölött uralkodni. Csak önmagára gondolván, elfelejtette az állam magasabb lényét, közömbös lett, durva lett, irgalmatlan lett a munkával szemben, melyből maga eredt. A munka a hatalmat magához ragadta. De 1848 után ismét elbukik. Belátta Qualitativ gyengeségét. De felismerte, hogy létének más az alapja, mint a tőkée és így feltámadt benne az osztályöntudat. Az eredmény a munkásosztály, a negyedik rend keletkezése.

Az egyszerű negáció most már nem használ. A dolog oly komoly, hogy már az államférfíui munka hatáskörébe lép.

John Stuart Mill.

Nem szabad lekicsinyelni John Stuart Mill szereplését sem, azért, mert a társadalombölcselet egyik legimpozánsabb képviselője, s azért a nagy tekintélyért, melyet magának mint bölcsest, és politikai bölcselet kivívott, végül azért, mert munkája a közgazdaságtani irodalom egyik legerjedtebb műve, mely a legnagyobb tekintélynek örvendett s amelyet egyidőben úgy tekintettek, mint ennek a tudománynak legtökéletesebb alkotását. Mint a bevezetésben mondj a, az 1848-ban megjelent könyve (Political economy) a Smith féle gazdaságtant, mely a tudomány gyerekeveit képviseli és mely sok esetben elavult, némely részében pedig tökéletlen, a tudomány és különösen a szociális gondolkodás új formáival összhangba hozni kívánja.

Már nevezetes, alapvető és irányjelző az a tétel, mellyel jövedelemeloszlási tanát bevezeti: a javak termelésének törvényei és feltételei a természeti törvény jellegével bírnak, melyeket megváltoztatni, tagadni, elhanyagolni nem lehet. A vagyon eloszlása pedig egyedül az emberi intézményektől függ. Az emberek egyénileg és közületileg azokkal tehetnek, amit akarnak. Azoknak juttatják ma, akiknek akarják és olyan feltételek mellett, amilyeneket megszabni kívánnak. Minden eljárás csak a társadalom beleegyezésével történhetik. Az emberi természet alaptörvényei összefüggésben az ismeret és tapasztalat állásával, társadalmi intézmények jellegével, a szellemi és erkölcsi kultúrával, irányadók. Tudományos észlelet és elmélkedés vezet ezen intézmények következményeinek felismeréséhez.

Minden korszakban, melyben a társadalmi lét alapelveit behatóan tanulmányozzák, megmutatkozik a törekvés a vagyon-egyenlőtlenség kinövéseinek orvoslására. A jelen korban, amidőn elkerülhetetlenné vált a társadalom alapelveinek átvizsgálása és midőn a társadalom szenvedő részének is szava van a vitában, lehetetlen az eszmék széles terjedésének megakadályozása.

Az emberiség a közszellem sokkal nagyobb mértékére képes, mint azt a mai kor feltételezi. A történelem bizonyítja, hogy nagy szervezeteknek sikerülni szokott a közérdeket a saját érdekeikkel azonosítani. A tulajdonjog rendszere nem felel meg azon alapelveknek, melyeken a magántulajdonjog nyugszik. Tulajdonba vétettek olyan dolgok, melyeknek nem szabad magántulajdonban lenni és abszolút tulajdonjogot alkottak ott, ahol csak minősített tulajdonnak szabadna lennie. Ha az a fáradság, melyet a vagyon egyenlőtlensége érdekében kifejtettek, inkább a bajok enyhítésére fordítottatott volna, az elv megsértése nélkül, kiderült volna, hogy a magántulajdonjognak semmi összefüggése sincs azokkal a fizikai és társadalmi bajokkal, melyek a szocialisták szerint vele szükségképpen kapcsolatban állanak. Az emberi haladás mai stádiumában a feladat nem a magántulajdonrendszer megszüntetése, hanem annak javítása. Ma (1848) csak az elmaradt országokban fontos feladat a termelés fokozása, a lefelőrehaladottabb országokban ma fontosabb a helyes jövedelemeloszlás. Mai napig is kérdéses, vajjon minden mechanikai találmány könnyebbítette-e csak egyetlen emberi lény munkáját?

A munkásosztály jövője érdekében legtöbbet vár a kooperációtól. A társadalomerkölcsi forradalmat fogja előidézni a tőke és a munka feudális rendszerének megsemmisülése; az élet átalakulását, ha az osztályharc helyébe barátságos viszony lép a közjó előmozdítására; a munka méltóságának emelkedését; a munkásosztály függetlenségének és biztonságának érzését; minden embertárs napi foglalkozásának átalakítását; a társadalmi rokonszenv és gyakorlati értelmiség fejlesztését.

35. Teendők falun.

Mindenki tudatában van annak, hogy a falunak főbaja az alacsony kultúra. Ez a városba-vándorlásnak egyik főoka. A rádióval, filmmel talán sokat lehet segíteni. De ez nem elég. Fontos, hogy a parasztasszony a legpíszkosabb és legnehezebb munka alól felszabadíttassék, fontos, hogy a ház környezetét ne csúfítsa el a trágyagödör.

Fontos, hogy a szövetkezeti eszme ne csak a hitel terén, hanem a háztartás terén is minél szélesebb alkalmazást találjon. Különösen az újabb telepítéseknél kellene egy mozzanatra nagyobb figyelmet fordítani, amire eddig keveset gondoltak s ez az, hogy megfelelő asszony-nép választassék ki, ok'os, szerény, békés, egyszerű asszony, nem pletykáló, kendőző, mulatozó. Ilyenekkel a háztartás vezetését észszerűbb alapokra lehetne fektetni, talán közös mosodát, közös konyhát, közös gyermekjátzóteret stb. lehetne létesíteni. Jó vezető mellett a korcsma elsorvadna, helyébe lépne a tisztességesen vezetett gazdakör. Minden faluban legyen téli gazdasági iskola, népkönyvtár, sportegylet, kultúrház, ahol a nép színvonalának emelésére előadásokat tartanak. Jó lakás, világítás, közlekedés, ételmezés nélkülözhetetlenek.

36. A társadalom életkérdése: a munkabér észszerű alakulása.

A gazdaságpolitika tengelyében többnyire a pénz volt. A merkantilisták valamely társadalom jólétét abból ítélték meg, hogy a kereskedelmi mérleg aktív volt-e, vagy passzív. Hogy külkereskedelme alapján inkább pénzkövetelése, vagy tartozása volt-e a külfölddel szemben. Későbben ugyan elejtették ezt a felfogást, de lényegileg mégis, a hitel útján, a diskontláb szabályozása segítségével irányították a pénzforgalmat. Ez az álláspont irányadó volt a világháborúig. A világháború után az a felfogás győzött, hogy nem a pénz értékének állandósága a fő, mint eddig tartották, hanem az árak állandósága és a pénz mennyiségét úgy kell szabályozni, hogy az árak lehetőleg állandóak maradjanak, ami mellesleg szólván, csak kiméra, mert az árak alakulásának vannak döntőbb tényezői.

Lassankint azonban ébred a tudat, hogy a gazdasági viszonyok szabályozásánál elsősorban az emberre kell tekintettel lenni, mert a társadalom sorsa az ember sorsával függ össze, a társadalomnak pedig nagy többségét a munkások alkotják.

A társadalom túlnyomó része munkásokból áll, ezek sorsa pedig évszázadokon át súlyos volt. A munkásság sorsa főként a munkabértől függ. Kétségtelen, hogy a munkások munkabérére legtöbbnyire nem éri el az életszükségletek színvonalát, különösen a kulturális társadalmak életszínvonalát. A társadalom legfontosabb feladata tehát, hogy a munkásnak olyan munkabért biztosítson, melynek révén az, mint kultúrember, kultúr-társadalomban élhessen. Ha ez elérhető, akkor a társadalompolitika legfontosabb feladatát megoldottnak lehet tekinteni és feleslegessé válik a törvények tömkelege, az intézmények labirintusa, melyre csak azért van szükség, mert a társadalom lelkiismerete nem engedheti, hogy az emberek, a társadalom nagy többsége annyira süllyedjen, mint ezt az alacsony munkabérek szükségszerűen eredményezik.

Ezt szem előtt tartva, nem lehet kétség, hogy a társadalom gazdaságpolitikájának igazi problémája: a munkabér észszerű megállapítása. Erre, persze, nem elég egy diktatórikus törvény, hanem olyan gazdasági, társadalmi rendszer, melynek az észszerű munkabér a logikus következménye.

Nagy evolúció alapjait mutatja a minimális munkabérek felé vezető irány, melynek két súlypontja van: a munka által előállított érték, mint maximum, a munkás észszerű szükségletei, mint minimum.

37. Sonnenfels, a mai kor embere.

A perzsáknak, Herodot szerint, nem volt megengedve, hogy valaki csak magáért imádkozzék, hanem valamennyi perzsáért kellett imádkoznia, mert abban már az imádkozó is benne van. Sonnenfels azt írta, hogy az egyes ember csak absztrakció, mert az ember mindig társulásban él. Ez az ember természetes állapota, mert csak így tudja tehetetlenségét kipótolni. A társulás következménye az erőnek, az akaratnak, a végcélnak egysége. A cél a közös jólét, aminek az egyes jóléte mindig alá van rendelve. Csak mint az egésznek egy része kerülhet az egyén jóléte tekintetbe. Ha pedig az egyesek jóléte az egésznek jólétével nem egyeztethető össze, amaz az utóbinak alárendelendő. A részek jóléte az egésznek jólétén alapszik, és megfordítva. Ezt a tételt Sonnenfels a következő példával illusztrálja. Ha egy társaság hajón árukat szállít és a hajót a feltámadt orkán pusztulással fenyegeti, hacsak nem áldozzák fel a rakomány legnehezebb részét, ennek tulajdonosai rosszul tennék, ha ezt elleneznék, mert akkor a saját árujukkal a mások áruai is elpusztulnának. A társadalomban is az egyesek jóléte alárendelendő az egésznek, az egész társadalom jólétének. Ugyanaz áll a közös erőre. Amennyiben a közös cél megköveteli, az egyesek ereje a közösség rendelkezésére bocsátandó. De azt, hogy a közös cél mit kíván, azt csak közös akarral lehet, tehát törvénnyel megállapítani. Hogy egy határozat az összes tagokat kötelezze, ahhoz az összes tagok hozzájárulása szükséges.

38. Boldogság.

Helyesen mondta Owen Róbert, hogy az ember boldogságra törekszik, de az egyik boldogsága függ a másik boldogságától. Az ember nem lehet boldog, ha körülötte csupa boldogtalan ember van, ha csupa elégedetlenség, csupa irigység, csupa ki nem elégített vágy van. Az ember nem lehet boldog, ha körülötte csupa nyomor, bűn, pizok, betegség, forrongás, izgatás, csupa tűz és láva van. Az ember nem lehet boldog, ha a szegénység fenyegető öklét látja, a betegek sirámát hallja, a gyermeksereg sírását, a nők züllését látja. Mert mindezek a jelenségek, bármilyen kemény legyen a jelleme, a boldog ember boldogságát fenyegetik, sőt azt boldogtalanná változtatják. A legnagyobb boldogság: másokat boldogítani, mert ezzel, isteni sugallatnak felel meg az ember, sőt Istenhez hasonlóvá válik. A magunk boldogságára való törekvést a mások boldogságának előmozdításával kell összekapcsolni.

39. Vallás és erkölcs.

Comte Ágoston megállapítja a két tételt: 1. hogy a vallási szellem hanyatlik, 2. hogy a vallásnak nincs köze az erkölcshez. Ami az első állítását illeti, természetesen attól függ, mely korszakok között teszi az összehasonlítást. Összehasonlítva az Újkort — Comte különösen a francia forradalom utáni kort tekinti — a Középkorral, lehet hanyatlásról szó, már azért is, mert a világias irányok mindenesetre nagyobb szerepet játszanak, mint a Középkorban. De ha a francia forradalom utáni kort összehasonlítjuk a mai korrall, akkor a vallásos gondolkodásnak erősödését látjuk, a bolsevizmustól fertőzött országokat leszámítva. A hanyatlást Comte több körülményre vezeti vissza: ilyen a pozitív gondolkodás előrenyomulása, azután a szociális feladatok elhanyagolása, továbbá az egyházi személyzet értékcsökkenése. Mindhárom tekintetben a mai kor más állapotokat mutat, mint Comte kora, olyan állapotokat, amelyek ismét a vallási gondolkodás javára szolgálnak. A pozitív gondolkodás mellett ma ismét erősödik a spiritualizmus. A szociális vonatkozások iránt az Egyház ismét fokozott érdeklődést tanúsít. A papi személyzet tekintetében is kedvezőbb a helyzet. Amellett szem előtt tartandó, hogy az egyházak hatalmas, elterjedt szervezettel bírnak, hatalmas intézményeket kezelnek, nagy befolyást gyakorolnak a szellemi és erkölcsi élet területén. Hiszen még ma is az Egyház az, amely a magasabb szellemi és erkölcsi feladatoknak él, míg minden más politikai és polgári szervezet világi érdekeket szolgál. Az Egyház tevékenysége, tanítása kizárólag az ember magasabb érdekeire irányul. Az Egyház az, amely erkölcsi tanításokat, szeretetet, erényt, igazságot hirdet. Ami az erkölcsi életnek a vallás tanításaival való összefüggését illeti, itt sem áll meg Comte felfogása. Például állítja oda Spinozát, akinek nem volt vallása, mégis példát nyújtott az erkölcsi életre. De először hány Spinoza létezett! Azután meg a nagy tömeg főleg az Egyház ajkáról hallja az erkölcsi tanításokat. Az iskolában is az Egyház az, mely erkölcsi életre inti a fiatalságot. Voltak egyházi emberek, akik nagyon rossz példát adtak a világnak. De viszont az Egyház szolgálói között találunk eszményi életet élő nőket és férfiakat. Az embernek a jóra, a tökélyre való törekvése legtöbb ösztön-

zést a vallás részéről kapja, mert a vallás a szűk földi életet magasabb szférába emeli, ahol nincsen tökéletlenség. Vannak mindenesetre emberek, akik a tudomány kultuszában, mások viszont a költészet kultuszában, ismét mások a művészet kultuszában találják az alapot, hogy életüket magasabb erkölcsi régiókba emeljék, de alig lehet kétséges, hogy ebben a törekvésben sokaknak az Egyház nyújt segílyt, mert annak egyedüli feladata és célja ez.

40. A nemzeti élet teljessége.

Apponyi Albert gróf közjogi értelemben szerette hangsúlyozni a nemzeti élet teljességének elvét. Igaza volt. Ha a nemzet közjogi élete nem teljes, akkor államisága sem teljes, nemzeti élete sem teljes.

Nem áll ez kulturális értelemben isi Kétségtelenül, igen. Nemzetnek, kultúrnemzetnek tekinthető-e az a nemzet, amely nem törekszik a kultúra minden terén, minden ágában szellemi, erkölcsi erőit érvényesíteni, fejleszteni, a legmagasabb fokra emelni, még akkor is, ha e törekvés nagy áldozatokkal jár? Kultúrnemzet az, amely a tudomány, az irodalom terén elmaradt! Melynek nincsen zenei kultúrája, képzőművészete, melynek nincsenek színházai, múzeumai? És nem kénytelenek a kis nemzetek e kulturális javak biztosítása érdekében nagy áldozatokat hozni, ha nemzeti kultúrát akarnak teremteni! Megelégedhetne a magyar nemzet, ha múzeuma nem volna, ha fiait egyetemre Berlinbe, vagy Parisba volna kénytelen küldeni! Ha nem volna nemzeti irodalma s a színházaiban csak Shakespearet, Schillert, Goethét stb. játszhatnak! A nemzeti kultúra érdekében sokszor magas szellemi védvámokat kell emelni.

Nem áll ez a gazdasági életre is! Nem fosztaná meg az élet teljességétől a nemzetet, ha az önérzetet fejlesztő, polgári jólétet teremtő valamely tevékenységi ágról, amelynek a feltételei talán nem is a legkedvezőbbek, le kellene mondanival! Amely termelési ágak természeti feltételei hiányzanak, azt erőszakolni nem lehet. De amelyeknek feltételei ma megvannak s amelyek a nemzet önálló életére jelentőséggel bírnak, azokról nem lehet lemondani. Nem érhetjük be azzal, hogy a külföld művészeti termékeit vásároljuk össze, hanem meg kell teremtenünk még áldozatok árán is a magyar művészet fellegvárát. De hiányoznék a nemzet életének teljessége, ha minden iparcikket idegenből kellene vásárolnia, ha a kereskedő idegen volna, stb. Ehhez járul, hogy a világháború megmutatta és a világháború utáni helyzet¹ még erősebben illusztrálja, hogy a nemzet biztonsága megköveteli lehetőleg minden hadiszert itt-

¹ Legújában pedig a szankciós politika!

hon való előállításának megszervezését. Ez az önellátás, autarkia, mint kulturális téren is, nagy áldozatok mellett is szükséges, persze észszerű határok között. Mert természetesen minden nemzetnek lehetnek feleslegei, melyeket külföldi piacokon kell elhelyezni és hiányai, melyeket külföldi piacokon kell pótolni. Az észszerű nemzetközi munkamegosztás mindig nagy szerepet fog játszani.

41. Erkölcsiség és boldogság.

Sok vitára adott alkalmat Plato azon állítása, hogy az erkölcsösség boldogsághoz vezet. De ez a vita inkább félreértésből származik. Hiszen nem volna értelme az erkölcsösségnek, ha a végcélja nem lenne a boldogság. Mert az életnek nincs célja, ha nem vezetne boldogsághoz. Hogy az erkölcstelenség vezessen boldogsághoz és az erkölcsösség boldogtalansághoz, az *iiön sens* volna. Az erkölcsi rend az emberiség boldogságának biztosítására szolgál. Persze különbséget kell tenni. Van triviális, van földi és van mennyei boldogság. Sokan csak a triviális boldogságot keresik, az úgynevezett sikereket, a csiklandó élvezeteket. A gyermek boldogsága: a játékszer, a nő boldogsága: a szépség, a színészé: a taps, a drámairóé: a századik előadás, a hadvezéré: a győzelem, az államférfié: a miniszteri tárca. A triviális, a földi boldogságot semmi sem köti össze az erkölcsiséggel. Aztán a triviális boldogságot feldúlják tényezők, amelyek nem függenek össze az egyén viselkedésével. Itt először a halál jön számításba, a súlyos betegség, a sorscsapások kaleidoszkopikus tragédiái. Ezeket persze semmi erkölcsiséggel nem győzhetjük le. Azután különbséget kell tenni egyéni és közületi boldogság között. Az egyén feláldozza triviális boldogságát a közért, a magasabb boldogságért. A triviális boldogságot az erkölcsösség nem biztosíthatja, sőt ennek a boldogságnak feláldozását követelheti. A mennyei boldogság ép az erkölcsi törvény iránti engedelmségből fakad, a földi haszon feláldozásával, a kötelesség teljesítéséből. A legnagyobb fájdalom mellett is nyújthat az erkölcsi törvénnyel való összhang boldogságot. Azt hiszem, Plato erre a boldogságra gondolt, nem a talmi boldogságra, melyet az emberek nagy tömege hajszol.

42. Van-e morális haladás?

Minden változik, minden folyamatban van, mondja a görög bölcselelő. Tehát nem lehet semmi téren sem egyoldalú változás. Mert akkor a folyamat csakhamar megszűnnék. Van haladás, de van hanyatlás is minden téren. Műveltségben, kultúrában, civilizációban, tudományban, irodalomban, művészetben, kell lenni morális téren is. Vannak ellentétes jelenségek is: haladás az egyik, hanyatlás a másik téren. Nem adhatunk igazat Bucklenek, aki azt mondja, hogy csak az értelem mutat haladást, a morál nem, vagy csak az értelem útján. Ezt Lange egyenesen megfordítja, amennyiben szerinte az értelem haladását a morál haladása rendszeren megelőzi. A történelem elég példát mutat az intézményes morál haladására és így nem kell lemondani ama reményről, hogy a kultúrtársadalomban a szociális gondolkodás erősödni fog. Az objektív odaadás, az önösségből való kilépés, mely azon belátásból folyik, hogy a rajtunk kívül eső világ is a mi lényünknek egy része, egy tényezője, visszaszorítja az elméleti és gyakorlati értelemben még mindig erősen érvényesülő tant, hogy az egoizmus az egyéni és társadalmi boldogulás legjobb biztosítója. Igaz, hogy a köz iránti érzésnek lehetnek téves megnyilvánulásai, de azok ritkán mutatkoznak s ezektől bátran el lehet tekinteni. A közmorál emelkedésének eredménye a szabadság, a parlamentarizmus, a sajtószabadság, de ki tagadná, hogy ezek kíséretében erkölcsileg káros termékek is mutatkoznak és a magánmorál Lerületén visszaesés mutatkozik. Vannak hanyatló és haladó korszakok. Legjobban mutatja ezt Róma története. A Cincinnatusok, az Appius Claudiusok, a Catok után következnek Tiberius, Caligula, Nero, Messalina. A civilizáció legmagasabb fokán és a mammonizmus csúcspontján bizonyos területeken a morál hanyatlik, ami ismét az ellenkező jelenséget, a morál fejlődését idézi elő. Az élvsóvár társadalmak egészségét leginkább az anyagi viszonyok normalizálása, a vagyonok és jövedelmek dimenzióinak és differenciáinak mérséklése állíthatja helyre. Az erkölcs emelkedése itt ok és okozat. A szociális érzés megerősödése, az énnel a nem-énnel való sorsközössége felismerése az út a magasabb erkölcsi szféra felé.

43. Jóság és ember.

A gazdasági tudás egyszerűsítési és általánosító törekvése régebben abban a felfogásban jutott kifejezésre, hogy a jóságok mellett az emberről megfeledeztek. Nem munkásról beszéltek, nem hús és vérből való emberről, hanem munkáról, sőt kézről „hands”-ről, mintha az az embertől elválasztva léteznék. Épp úgy nem beszéltek tőkésről, hanem tókérről. A mai kor ezt a materialisztikus felfogást kijavította. Munka, tőke, föld, ezek mind az ember eszközei, emberi sorsot jelentenek, emberi egzisztenciát, tehát ezek funkcióját, a társadalomnak ezekre vonatkozó rendszereit abból a szemszögből is kell nézni, hogy hatnak az emberek fizikai, gazdasági, szellemi, erkölcsi életére. Tehát az exakt gazdasági tudásnak tekintettel kell lennie a gazdasági élet mindkét oldalára: mit követel az emberi élet helyes alakulása és mit követel a jóságok termelése? Vannak ennek megfelelően esetek, ahol a jóságok termelésének érdekeit fel kell áldozni az emberi élet érdekében, de kétségtelenül vannak esetek, midőn az emberi életet fel kell áldozni a javak érdekében. Eötvös József azt mondta, hogy a magyar óhazát kereső utazók azért nem jutottak célhoz, mert az ősök nem hagytak semmi nyomot. Az ókori népek rabszolgáikkal csodákat létesítettek, melyek még ma is bámulatunkat vívják ki, s ama népek magas kultúráját bizonyítják, habár magát a rabszolgaságot elítéljük. Nemzetmentő háborúkban óriási mennyiségű javak semmisülnek meg, de nemzedékek hosszú sorának léte biztosítatik. A munkaidő megrövidítése egyes esetekben csökkenti a javak mennyiségét, de kárpótol a munkaerő konzerválása és felfrissítése által. Óvakodjunk tehát az egyoldalúságtól. A szabály mindenesetre az, hogy a jóságtermelés mellett az emberi élet érdekét kell tekintetbe venni. De ez ne homályosítsa el a tényt, hogy vannak esetek, ahol a társadalom érdeke az emberi élet érdekeinek elhanyagolását kívánja meg. Azonban mindenesetre a helyesebb felfogás győzelmét jelenti az, hogy ma nem ridegen a javak biztonságának feltételeit tartjuk szem előtt, hanem azt is, mit követel azoknak az embereknek az érdeke, akik a társadalomnak munkaerejüket bocsátják rendelkezésére. A humanizmus győzelme az individualizmus és a mammonizmus fölött.

44. Oknyomozás, viszonylagosság, módszer.

Lukács evangélista visszavezeti Krisztus családfáját Ádámra, tehát Istenig. A gazdasági jelenségek oki összefüggését is tulajdonképpen csak úgy lehetne magyarázni, a causa finalist, a causa causarumot megállapítani, ha eredetéhez vissza kísérik. Az angol történetíró joggal mondja, hogy egy szög készítésének történetét vissza lehet vezetni Hódító Vilmos idejéig.¹ Ebben különbözik az emberi élet a természeti élettől. A természeti életet néhány változatlanul működő erőre vezetjük vissza, ami persze, csak hipotézis, mankó. Az emberi élet végnélküli folyamatot alkot, ahol minden jelenség az őt megelőző jelenség okozata, az őt követő jelenségnek pedig okozója. Pl. azt mondjuk, hogy a munkabér függ a munka előállítási költségétől, attól a költségtől, melyet a munkás élelmezése, ruházkodása, lakása, stb. okoz. De ez a magyarázat csak a felületes gondolkodót elégti ki, mert az élelmezés, ruházkodás, lakás, stb. előállítási költségeiben szintén munkabér rejlik és így tovább. Az okok láncolata vezet vissza a teremtettségig. Tehát nem vagyunk feljogosítva okokról beszélni. De beszélhetünk arról, mik a munkabér alkatrészei; beszélhetünk az egyidejű jelenségekkel való összefüggésről, korrelációról, kovariációról, beszélhetünk függvényekről, stb.

Másik akadálya az exakt tudásnak a viszonylagosság tényezője. Bacon szól „idolák”-ról, Spencer szól „bias”-ról. Magam is már a „Társadalmi gazdaságtan” első kiadásaiban és a gazdasági phänomenológiáról szóló tanulmányban figyelmeztettem arra, hogy egyfelől a társadalmi jelenségek viszonylagos jelleggel bírnak, tekintve az egyidejű egyéb jelenségeket. De ki kell emelni azt is, hogy a gazdasági jelenségek magyarázatánál ritkán lehet teljes tárgyilagosságot észlelni és követelni, mert a kutató szubjektív viszonylatai a megállapításokat erősen befolyásolják, ami, persze, a természettudományokban aíg fordul elő. Ugyanazt a jelenséget másképpen ítéli meg a

⁸ Schiller, Fiesco, előszó: Höhere Geister sehen die zarten Spinnweben einer That durch die ganze Dehnung des Weltsystems laufen u. vielleicht an die entlegensten Grenzen der Zukunft u. Vergangenheit anhängen, wo der Mensch nichts als das in freien Lüften webende Faklum sieht.

tőkés, mint a munkás, másképpen a gazda, mint a kereskedő, másképpen a fiatal, mint az aggastyán, másképpen a nő, mint a férfi, másképpen a művelt, mint a műveletlen, másképpen a nőtlen, hajadon, mint a házas, másképpen a katona, mint a polgár, másképpen az egészséges ember, mint a beteg, másképpen a gazdag, mint a szegény, stb. Nem lehet az ókor gazdasági rendszerét a mai kor viszonyai alapján megítélni. Nem lehet az északi gazdaságot a mérsékelt, vagy a déli éghajlat viszonyai szerint berendezni. Nem lehet egy gazdag állam gazdasági rendszerét egy szegény államra alkalmazni; egy haladó korszakot egy hanyatló korszaknál mintául venni, stb.

Ezért a társadalmi tudományokban oly nagy jelentősége van a relativitás elvének. „A mi tudományunkban minden relatív, csak a relatív abszolút” — mondta egy gazdasági író. Azért az alkalmazott módszer tekintetében is tisztában kell lennünk; milyen módszernek van helye vizsgálódásainknál: az induktív, a deduktív, a matematikai, a természettudományi, a történeti módszernek, az analógiának, stb. A tudományos irányok változásaiiban az gyakran kifejezést talál.

Annak idején nagy megdöbbenést okozott a nemzetgazdaságtan hívő közönsége között John Stuart Mill nagyon könnyű lemondása a munkabérialapelméletről, melyet sokáig fenn tartott. Egy másik megrázkódtatást hozott Jevons, valamint Cairnes munkája, aki megtámadta Mill tekintélyét. Azután jött a nagy harc a munka és a tőke között, melyre nézve a nemzetgazdaságtan semmi kielégítő támpontot nem nyújtott. Sidgwick a kedvezőtlen helyzetet annak tulajdonítja, hogy a nemzetgazdák ragaszkodtak a Ricardo óta divatba jött a priori módszerhez, holott a haladó kor az új tények egész áradatát zúdította a gondolkodó elé, tényeket, amelyekről tudomást kellett venni és nem lehetett a régi dedukció „camera obscura”-jába bezárkózni.

45. A közösségi szolgálat.

A közösségi szolgálat, az énség korlátozása a családnál kezdődik és az emberiségnél végződik. Vannak, akiknél a közösségi szolgálat a tudomány terén érvényesül. Pl. Körösi Csorna Sándor. Vannak, akiknél a közügy terén érvényesül: Széchenyi István. Vannak, akiknél a közösségi szolgálat az irodalom terén érvényesül: Beecher Stowe, Petőfi. Vannak, akiknél a honvédelem terén érvényesül: Leonidas, Zrínyi Miklós. Vannak, akiknél a közösségi szolgálat szociális téren érvényesül: Carnegie, Nobel, Rockefeller, Röck Szilárd,

A közösségi szolgálat érvényesülhet nagy népcsaládokban: a japánok. Érvényesülhet testületekben: a jezsuiták. Ilyenkor gyakran szigorú, sőt drákói szabályok, követelik a közösségi szolgálat pontos teljesítését. Fontos, hogy a közösségi szolgálat az egyéni élet talajából szabadon fejlődjék. Erkölcsi szempontból legnagyobb értékkel bír az egyén szabad elhatározásából, belső sugallatából származó közösségi szolgálat, akár politikai, akár szociális téren, akár a tudomány, akár az irodalom vagy művészet terén érvényesítették. A műveltség, az értelmiség haladásának ez a legszebb virága.

Azok mellett, akik egész nemzetek, egész korszakok irányában teljesítenek közösségi szolgálatot, akik mintegy nagy bolygók az emberiség égboltozatán, nagy serege van azoknak, akik szűkkörben, de nem kevesebb odaadással teljesítenek közösségi szolgálatot. Ezek végzik a részletmunkát, mely behatol a legszegényebb rejtekekbe, melegséget és világosságot visz az élet fagyos sötétségébe.

46. „Munkamoloch”.

„Munkamoloch, munkaeretnység, munkaistenítés.”¹ Vanak, akik ezt látják az élet feladatának, holott a munka nem képezi tulajdonképpeni súlypontját az emberi életnek. Az emberi élet súlypontja: az eszmény felé való felemelkedés, az Istentélelem, bensőséges mély hit, az ismeret és a szeretet. A munkát bele kell ágyazni, bele kell sorozni az emberi élet teljes tartalmába, magasabb rendeltetésével összehangzóan.

Reflexióink alaphangja: a munka szeretete, a munka tisztelete, a munka méltóságának, erkölcsnemesítő szerepének elismerése, jogos igényeinek biztosítása. Nem helyeseinők mi sem, ha az ember élete egyéb sem volna, mint terhes, a szellem, életét, a kedély életét, az eszmények életét teljesen elnyomó robot. Kétségtelen, hogy vannak a mai léleketelfojtó gazdasági életben tendenciák, melyek e veszélyt magukban rejtik. Ezer, meg ezer ember nem tudja, hol hajtja le a fejét nyugalomra, honnan vesz gyermekének tejet, meg kenyeret, feleségének orvosságot, magának megfelelő táplálékot. Csoda-e, ha az ilyen ember gondolkodásában más nem talál helyet, mint a munka, a robot? Csoda-e, ha az ilyen ember, akit a hat napi munka teherállattá degradált, vasárnap könnyű szórakozást keres, nem pedig elmélyedést a vallás, a tudomány, a természet szépségeibe? Be kell ismerni, hogy ennek oka nemcsak a rogyásig való munkában rejlik, hanem egyfelől a nevelésben, másfelől a környezetben, a mai lehetőségekben és nem utoljára a kultusz gyakran ki nem elégítő voltában.

Kétségtelen, hogy a munka nagy gazdasági és erkölcsi tényező, de nem életcél, nem súlypontja az emberi életnek. Viszont túlzás azt mondani, hogy a mai munka- és hivatási szervezet a közösséget szétrepezti és a vallási életet megsemmisíti.

Más szempontból is kifogásoltuk a gazdasági célok kizárólagosságát és túltengését. De mit várhatunk a gazdasági jólét legalsóbb fokán álló egyénektől, akik a mindennapi élet gyilkos üldözésével kénytelenek szembeszállani? Mindenesetre

¹ Stieber, Die Stellung des Menschen zu Beruf u. Arbeit II. XL. Anniversario della enciclica „Rerum Novarum”. Milano, 1931. 209. 1.

szükséges, hogy a szociálpolitika az erkölcsi megújodást is célba vegye, szükséges, hogy a fejlődés ne csak technikai vívmányokat nyújtson, hanem erkölcsi haladást is jelentsen, s hogy a társadalom egészségesebb, az emberi élet magasabb és utolsó céljának megfelelő struktúrát nyerjen.

Tény, hogy vannak munkaágak, munkaszervezetek, technikai berendezések, melyek túlterhessége a munkás magasabb szférába emelkedését majdnem kizárja, hasonlóképpen tény, hogy a nők és gyermekek munkája, a rossz lakás és táplálkozási viszonyok a család egészségét aláássák, a morált kirtják. De meg a munkástól nem követelhetünk^ megtisztultabb erkölcsöt, nemesebb életirányítást, mint a magasabb osztályokban, ahol a léha, erkölcstelen, vallástalan életfelfogás nagyon elterjedt.

47. Hatalom és szociális funkció a történelem tükrében.

Az ókor letűnése után, az újonnan kialakuló államrendszerek struktúrája két hatalomra támaszkodik: az egyházra és a nemességre (a fejedelem is csak első volt a nemesek között). Az egyház az erkölcsi és kulturális hatalmat képviselte, a nemesség a fizikai hatalmat. Az egyház nyújtotta a népnek a vallás malasztját, reményt és megnyugvást a szenvedésben, a magasabb életfelfogást, támasz volt a sors ezerféle csapásainak esetében; a nemesség fegyverrel megvédte az államot belső és külső ellenségével szemben. Az egyház és a nemesség szerepe nagyfontosságú szociális funkciókban találta ilyenképpen jogosultságát. így lett mindkét tényező politikai hatalom is. A századok folyamán úgy az egyház, mint a nemesség szociális funkciója csökken, ennek nagy részét az erősödő állam veszi át s ennek folyományaként az egyház és a nemesség hatalmi pozíciója és politikai súlya meggyengül, majdnem megsemmisül. Ebből világosan láthatjuk a hatalmi funkcióknak a szociális funkcióktól való függését.

A tizenkilencedik században új hatalmi tényező kezd érvényesülni: a gazdasági tényező. A középkori hűbéri társadalom elenyészik és kialakul a gazdasági társadalom. Ebben a gazdasági társadalomban döntő tényező: a tőke. Azonban miként a régi társadalomban az egyház és a nemesség szociális funkciójuk révén vált hatalmi tényezővé, épp oly kétségtelen, hogy a tőke egyedül gazdasági hatalmának érvényesítésével nem válhatik a társadalomban és államban hatalmi tényezővé. Tehát a tőkének is vállalnia kell a szociális funkciót, elsősorban a mai kornak megfelelő megélhetést és kulturális létet kell a tömegek, a munkásság számára biztosítania, különben ugyanaz következik be, mint a régi társadalomban. Amiként az állam akkor az egyházat és nemességet, úgy most a tőkét fogja kiszorítani hatalmi pozíciójából és a maga hatalmi akaratának veti alá. Minél erősebben szolgál a tőke szociális funkciójának, annál erősebben tudja biztosítani hatalmi szerepét az államban.

**48. Esményi emberszeretet — gyakorlati emberszeretet.
Általános emberszeretet — konkrét emberszeretet.**

Az emberszeretet sokféle alakban jelenik meg. Az eszményi emberszeretet az emberszeretetet eszménynek tekinti, eszményként szívja magába, eszményként hirdeti, tekintet nélkül annak gyakorlati megvalósítására. A gyakorlati emberszeretet nem tekintve az eszményt, de nem is tagadván azt meg, tetteiben keresi megnyilvánulását. Az általános emberszeretet az egész emberiséget, vagy legalább is nagy csoportokat, a szenvedő rétegeket, a munkásságot, vagy a nőt, a gyermeket fogja át. A konkrét emberszeretet az egyes esetekkel foglalkozik, amint azokat az élet nyújtja.

Az emberszeretet egyes esetei nem zárják ki egymást, sőt lehet azokat teljesen egyé olvasztani. Az Evangélium az emberszeretetnek mind a négy módját hirdeti. Az életben az emberszeretetnek inkább egyes eseteivel találkozunk. A munkásvédelmi törvények az általános emberszeretéből indulnak ki, egyúttal gyakorlati emberszeretetet jelentenek. Goethe konkrét esetekben nagy emberszeretetet tanúsított, de általános emberszeretete csak relatíve nyilvánult meg. A tömeget nem szerette. Az eszményi emberszeretet nagyon emelkedett, nagyon magasztos, de esetleg hatástalan, azért sürgetik az úgynevezett cselekvő kereszténységet. (Actio catholica.) Tökéletes az emberszeretet, ha eszményi, gyakorlati, általános és konkrét.